

„Bethlen Miklós nótái.”
(Apor István naplója Bethlen Miklós 1704. évi peréről)*

*Isti Transylvani sunt crudeles consumunt se ipsos.*¹

Bethlen Miklós peréről eddig a legfontosabb forrásunk Wesselényi István naplója volt. A perre vonatkozó részeket már 1891-ben közölte P. Szathmáry Károly, de sajnos csak kivonatossan. Wesselényi teljes naplójának közreadói pedig kihagyták a napló szövegébe iktatott, a perre vonatkozó dokumentumokat: Bethlen levelét az országgyűlésnek, a guberniumnak, a császárnak, valamint a *Considerationes de projecto Columba Noe vocato* címmel fennmaradt védőbeszédét. Ezeket a dokumentumokat végül gazdag jegyzetanyaggal Jankovics József adta ki a Bethlen Miklós levelezését közlétező kötetben.² Ugyanakkor nemcsak a források, hanem a feldolgozások terén is mostoha sors jutott az 1704. évi pernek. Bethlen életrajzírói³ mellett – akik csak röviden érintették az ügyet – Juhász István szentelt hosszabb és gazdagon dokumentált tanulmányt az ügynek jó fél évszázaddal ezelőtt;⁴ igaz, ő is Wesselényi naplóját használta fő forrásként. Juhász főleg az 1704. évi per utáni eseményekről, Bethlen későbbi felmentéséről és bécsi fogságáról tárt fel addig ismeretlen forrásokat. Az alább közlendő dokumentum – amely véleményem szerint Apor István naplója – azért is érdekes, mert Wesselényivel és Lázár Györggyel szemben a másik, a vádlók szemszögéből láttatja az eseményeket, és betekintést enged a guberniumban történetekbe, amelyekről az országgyűlés tagjaiként Wesselényi és Lázár nem tudhatott.

A kézirat

A napló szövege az Erdélyi Múzeum könyvtárából került a Kolozsvári Egyetemi Könyvtár (ma: *Biblioteca Centrală Universitară Lucian Blaga*) kézirtárába.⁵ A 60 számozott lapból álló kolligátum a naplón kívül Bethlen Miklósról vonatkozó más anyagokat is tartalmaz:

1a–2b: *Interrogatoria*. A tanácsurak és Rabutin közötti rövid párbeszéd feljegyzése egy május végi napon. Latin nyelvű. Az évszám hiányzik, de a többi irat alapján valószínű, hogy keletkezésének éve 1698 volt, a kézírás Bethlené.

---

* A tanulmányom elkészítéséhez és a szöveg sajtó alá rendezéséhez nyújtott önzetlen segítségért Jankovics Józsefnek tartozom köszönettel. A tanulmány megírásához Bolyai Ösztöndíjban részesültem.

¹ Bethlen Miklós levele a guberniumhoz, 1704. augusztus 8. előtt

² P. SZATHMÁRY, 1891. 1–60., MAGYARI, 1983. 110–206., JANKOVICS, 1987. 966–990.; 1275–1300. Jórészt ugyancsak Bethlen peréről szól gyalakuti Lázár György naplója is, de azt eddig kevésbé hasznosította a szakirodalom. I. LÁZÁR, 1903.

³ GYÁRFÁS, 1924.; LUKINICH, 1927.

⁴ JUHÁSZ, 1945.

⁵ Jelzete: Ms. 4821.

4a–5b: *Sucincta et vera relatio disgratiæ comitis Nicolai Bethlen cancellarii*. A beszámoló autográf kézírata.⁶

6a: Bethlen levele (az aláírás hiányzik) a császárhoz. Szeged, 1698. június 1. Latin nyelvű, autográf.

7a: Bethlen levélfogalmazványa Kinskyhez. Az aláírás, a hely és a dátum hiányzik. Latin nyelvű, autográf.

8a–9a: a *Sucincta et vera relatio* folytatása.

10a–11b: a gubernium véleménye a német katonaság ellátásáról; Szeged, 1698. május 30. A 11b-n Bethlen autográf, magyar nyelvű megjegyzése a fenti levélhez.

12a: latin nyelvű, ismeretlen levélrészlet.

13a–b: Bethlenhez címzett rövid feljegyzés: akadályozza meg, hogy a sókereskedelmet kivegyék a feljegyzést készítő kezéből. Bethlen erre adott magyar nyelvű válasza. Szeged, 1698. június 1.

14a–17a: a gubernium levele valószínűleg Rabutinnak. A hely és a dátum hiányzik. Latin nyelvű.

18a–20b: a gubernium levele Rabutinnak. Szeged, 1698. június 1. Latin nyelvű.

21a–22b: bizonyos Gebhard levele ismeretlenhez. Szeged, 1698. június 4. Latin nyelvű.

24a–25a: Rabutin levele Bethlen Miklósnak. Szeged, 1698. június 10. Latin nyelvű.

26a–30a: Bethlen saját kezű bejegyzése szerint „Generál Rabutin uram válasza a gubernium levelére. Data 15 Juny 1698”. Latin nyelvű.

31a–b: néhány részlet Bethlen apológiájából és Rabutin véleménye arról a guberniumnak címezve. Szeged, 1698. június 15. Latin nyelvű.

32a–33b: Rabutin levele Bethlennek. Szeged, 1698. június 25. Latin nyelvű.

34a–36a: Rabutin levele a guberniumnak. Szeged, 1698. június 30. Latin nyelvű. Bethlen autográf megjegyzése a levélről: „Reconciliatio Excellent[issimi] D[omi]ni G[ene]rali Rabutin cum Domino Comiti Nicolai Bethlen”. [Generális Rabutin megengesztelődése gróf Bethlen Miklós iránt.]

37a: Rabutin levele Bethlennek. Szeged, 1698. június 30. Latin nyelvű.

39a–42a: *Ad hæc ingenua et respectuosa Apologia comitis Nicolai Bethlen cancellarii Regi Transylvaniæ*. Gyulafehérvár, 1698. június 24. A már említett apológia autográf szövege latinul.

43a–44a: Bethlen ismertelenhez írott autográf magyar nyelvű fogalmazványa, amelyben azt igyekszik magyarázni, hogy miért kéri Kinsky támogatását. Gyulafehérvár, 1698. június 1.

44a–b: Bethlen magyar nyelvű, autográf levele valószínűleg szintén az előbbi ismeretlenhez. Gyulafehérvár, 1698. június 27.

44b: Actonhoz és a már említett Gebhardhoz írt fogalmazvány első hét sora. Autográf, latin nyelvű. 1698. június 27.

---

⁶ Ezt a relációt Jankovics József kiadta az Erdélyi Kancellária Levéltárában található példány alapján. I. JANKOVICS, 1987. 777–781.

45a: Latin nyelvű, autográf levélfogalmazvány. A címzett, a hely és a dátum hiányzik.

46a–47b: Bethlen levele Szentkereszti Andrásához, a bécsi erdélyi kancellária ügyvédjéhez. Gyulafehérvár, 1698. július 3. Másolat, magyar nyelvű.

48a–b: Bethlen autográf, francia nyelvű levélfogalmazványa, valószínűleg Rabutinnak. A címzett, a hely és a dátum hiányzik.

Az, hogy a fenti, Bethlennek tulajdonítható írások egy kivétellel mind autográfok, nyilvánvalóvá teszi, hogy azokat Bethlen Miklós levéltárából emelte ki valaki. A válogatás sem lehet véletlen: az összes irat Bethlen 1698. évi megvádoltatásával kapcsolatos. A kancellár Apor Istvánnal és Bánffy Györggyel 1697 novembere és 1698 áprilisa között járt Bécsben, ahol főleg Erdély adójával kapcsolatos kérdéseket tárgyaltak, de határozat született az erdélyi levéltár és a postaügy megszervezéséről is.⁷ Bethlen azonban néhány személyes jellegű ügyben is közbenjárt az uralkodónál. Sikerült elérnie, hogy a császár neki ítélje a tordai malmot, amely miatt 1692 óta perben állt Aporral.⁸ Nem csoda hát, ha a Bethlen–Apor-viszony egyre romlott, és Cserei szerint folyton veszekedtek.⁹ Apor éppen 1698-ban látta elérkezettnek az időt arra, hogy komolyabb támadást indítson a kancellár ellen: bécsi útjukról hazatérve Bánffyval együtt azt állították Rabutinnak, hogy Bethlen ellene áskálódott az udvarnál. A fenti, 1698. június 27-i levelében Bethlen a következőket írja: „Nekem fő emberek sokan mondják, hogy még oda fel Bécsben létünkben generális uram körül forgó emberektől jött olyan hír ki, hogy azért haragunnék, hogy oda fel létünkben mi hárman vádoltuk volna, de osztán a két kollégám, mely innét felül való írás által magát kimentette, és engemet vetett volna belé”. Az *Önéletírás*ban pedig ezt találjuk: „Amint in anno 1697. a gubernátor, én és Apor Bécsbe jövénk, úgy hiszem ők, vagy valamelyik öközülök adott bé, hogy néki kivettetését munkálódtam volna. [...] Erről egész fasciculus vagyon külön az én írásim között; megtartottam minden levelet, melyeket in privato nekem küldött [Rabutin], vagy levelemre választ tett.”¹⁰ Nos, úgy vélem, hogy a fenti iratok ebből a fasciculusból valók, és az sem lehet véletlen, hogy Apor 1704. évi, Bethlen második, immár sikeres elveszejtéséről írott naplójával egybekötve maradtak fenn.

A per

Bethlen Miklóst 1704. június 19-én este tartóztatta le a gubernium nevében Haller István, Konrád Sámuel szebeni bíró, valamint Rabutin szárnysegédje, Karl Ludwig d’Acton. A letartóztatást kiváltó közvetlen ok a *Noé galambja* című röpirat volt, amelyet Bethlen 1704 áprilisában írt, és a bécsi holland (Jacob Jan Hamel-Bruyninx), valamint angol (Christian Friedrich Bartoldi) követnek szeretett volna elküldeni. A történet közismert: Bethlen egy Pano István nevezetű görögnek adta át röpiratát három kísérőlevéllel együtt, hogy az Bécsbe vigye azokat. Pano halo-

⁷ Apor naplót vezetett a bécsi útról. Kiadása: BÍRÓ, 1930. 139–154. L. még: LUKINICH, 1927. 408.

⁸ BÍRÓ, 1935. 133. A Bethlen–Apor-viszonyról l. még: JANKOVICS, 1987. 454–455.; 736–738.

⁹ CSEREI, 1983. 298–308.

¹⁰ V. WINDISCH, 1980. 851.; 852.

gatta indulását, ezért Bethlen május 10-e körül szerette volna visszakérni tőle a küldeményt.¹¹ Pano azonban Rabutinnak adta át, aki június 19-én magához kérette a kormány három első emberét (Bánffy Györgyöt, Haller Istvánt és Apor Istvánt) és megkérdezte tőlük: „mit érdemelne a haza törvényei szerint a kormány bármely tagja, aki elég vakmerő volna, hogy ilyen tervet eszeljen ki. Azt felelték, törvény szerint ez az ember azt érdemelné, hogy fejét vegyék és minden vagyonát elkobozzák. Azt is megkérdezte tőlük, ha volna ilyen közöttük, hajlandók lennének-e eljárni ellene. Azt válaszolták minden habozás nélkül és lelkiismeretük szerint, hogy igen.”¹² Rabutin emlékiratából és a letartóztatás körülményeiből azonban nyilvánvaló, hogy a szálak fő mozgatója a tábornok volt. Acton ugyan a császár parancsára hivatkozott, amikor Bethlent letartóztatták, de számomra úgy tűnik, hogy ebben az esetben Rabutin a saját szakállára cselekedett. Bécsben ugyanis csak július 19-én értesültek a kancellár letartóztatásáról, Rabutin június 25-én, tehát a letartóztatás után hat nappal írt leveléből. Bécsben egyáltalán nem találták olyan súlyosnak Bethlen vétkét, mint Erdélyben: szeptember 2-án Rabutin már meg is kapta a császár levelét, amelyben I. Lipót (1657–1705) arra figyelmeztette a tábornokot, hogy Bethlennek semmi baja ne essék.¹³ Megkockázatom azt a feltételezést, hogy Rabutin a háborús helyzetet kihasználva szeretett volna Bethlentől minél hamarabb megszabadulni, azt is vállalva, hogy a császár tudta nélkül végezteti ki. Ebben azonban a gubernium, amint látni fogjuk, már nem egyezett bele. Ennél is vadregényesebb Torma Károly elmélete, amelynek 1906-ban Luki-nich is hitelt adott. Eszerint Bethlent XIV. Lajoshoz (1643–1715) írt, de a XIX. század végére már elveszett levelei miatt tartóztatták le. Torma elméletét R. Várkonyi Ágnes később cáfolta, de ezeket a leveleket azóta sem kereste komolyan senki, pedig ha valóban léteztek, akkor a Francia Külügyi Levéltárban bizonyosan van valami nyomuk.¹⁴

A per eseményei – mind a Wesselényi-, mind a most közzeendő napló alapján – világossá teszik, hogy Bethlent a *Noé galambja* miatt fogták perbe, amelyet Rabutin és a gubernium tagjai tendenciózusan félreértelmeztek: szerintük a kancellár tervezete „azt célozta, hogy Erdélyt azonnal vonják ki a Habsburg-ház uralma alól.”¹⁵ Az igazság ezzel szemben az, hogy a röpirat keletkezésében a II. Rákóczi Ferenc és I. Lipót császár 1704 tavaszán, holland és angol közvetítéssel megindult béketárgyalásai játszották a főszerepet. Ezeken felmerült az a lehetőség is, hogy Lipót átengedi Erdélyt Rákóczinak. Bethlenék ezzel nem értettek egyet, ezért a gubernium az 1704. április 20-i emlékiratában megpróbálta lebeszélni a császárt a tervről. Lukinich szerint a felterjesztés, amely „kétségkívül Bethlen Miklós fogalmazványa”, nagy általánosságokban már tartalmazta a *Noé galambjában* részletesebben kifejtett gondolatokat.¹⁶ Ezek alapján nehéz lett volna Bethlent felségsértéssel és árulással vádolni, hiszen amellet, hogy hallani sem akart Rákóczi erdélyi fejedelemségéről, a kortársak szemében is megrögzött

¹¹ JUHÁSZ, 1945. 17. A kísérő levelek kiadása: JANKOVICS, 1987. 963–965.

¹² KÖPECZI–R. VÁRKONYI, 1999. 299.

¹³ JUHÁSZ, 1945. 24–25.; MAGYARI, 1983. 206.

¹⁴ TORMA, 1887. 348–351.; LUKINICH, 1906. 80–93.; R. VÁRKONYI, 1954. 68–69.

¹⁵ JANKOVICS, 1987. 1288.

¹⁶ LUKINICH, 1927. 436–437.

Habsburg-pártinak számított.¹⁷ Jellemző, hogy kezdetben a rendek sem értették, miért is kellett a kancellárt letartóztatni. A tárgyalás harmadik napján Rabutin is elérkezettnek látta az időt arra, hogy felvilágosítsa őket, és az országgyűlés előtt felolvastatta a *Noé galambját*.¹⁸ Közben Bethlen kérvényt intézett az országgyűléshez, amelyben az Erdély jogi státuszát biztosító *Diploma Leopoldinumra* és az Alvinczi-féle határozatra hivatkozva érvelt amellett, hogy az ő felségsértési perében, csak a császár illetékes ítélkezni. A rendeket pedig arra kérte, hogy a fenti iratot továbbítsák Rabutinnak.¹⁹ A követek fel is vitték azt a tábornokhoz, de Rabutin nem vette át.²⁰ A későbbiekben arról folyt a vita, hogy indítható-e per Bethlen ellen. Rabutin arra akarta rábírní a rendeket, hogy a tervezet íróját vétkesnek mondják ki, Bethlen viszont az *Approbatae* és a *Compilatae Constitutionesre*, valamint az Alvinczi-féle resolútióra hivatkozva azt kérte, hogy szabadlábón védekezessen. Kérését Rabutin természetesen elutasította, és Apor segítségével a rendeket is sikerült – aki azt állította, hogy a tervezettel kapcsolatos nyilatkozattal még nem jelent ítéletet – rákényszerítenie arra, hogy július 16-án a *Noé galambja* ellen szavazzanak.²¹ Csak ezután indult meg a valódi peres eljárás, amelyet Bethlen pergátló kifogások (*exceptiones*) előterjesztésével igyekezett akadályozni. Azt állította, hogy az országgyűlés nem törvényes, így a bíróság sem hozhat ítéletet felette, valamint azt, hogy őt mint kancellárt és nemes embert, a kormányzóknak adott 1693. évi császári utasítás 6. pontja alapján le sem lehetett volna tartóztatni.²² A 6. pont azonban kétféleképpen is értelmezhető, ezért a vádló ugyanarra hivatkozott, amikor visszautasította Bethlen kifogásait. Mindemellett két nappal a főtárgyalás előtt Apor összehívta a katolikusok főurakat, és megfenyegette őket, hogy ha nem ítélik el a kancellárt, ők is hűtlenséggel és hazaárulással vádolhatók.²³ Gálfalvi Gergely *fiscalis director* július 29-én mondta el vádbeszédét, amelyben Bethlent – a *Noé galambja* miatt – hazaárulással és hűtlenséggel vádolta meg. A vádbeszéd elhangzása után Bethlen haladékokat kért fellebbezésének megfogalmazásához, azzal érvelve, hogy ártatlanságának igazi bizonyítékait Bécsből kell meghozattatnia. Az országgyűlés végül nyolcnapos haladékokat szavazott meg. Az augusztus 5-én megtartott védőbeszédében (*Considerationes de Projecto Columba Noe vocato*) Bethlen történelmi érvekkel igyekezett érvelni a röpiratában kifejtett elképzelései mellett, majd a guberniumnak és az országgyűlésnek címzett beadványában kérte, hogy ügyét terjesszék a császár elé, mert az Alvinczi-féle határozat ér-

¹⁷ Pekry Lőrinc, a kuruc hadak erdélyi főparancsnoka, Wesselényi szerint ezt írta egyik levelében: „Azt is hallja, hogy Bethlen Miklóst megöleti a generál, amelynél jobb dolgot soha sem cselekedhetik, mert örökké olyan németes volt. Aki ördögnek szolgál, kinnal fizet. Nem lesz baja a fejedelemnek [Rákóczinak], ha megöleti”. (MAGYARI, 1983. 186.) A fenti információt azonban közvetett volta, valamint Pekry személye (Bethlen Miklós mostohatestvére volt) miatt is fenn tartásokkal kell kezelnünk.

¹⁸ MAGYARI, 1983. 123–124.; NAPLÓ, július 2.

¹⁹ Bethlen *supplicatiójának* kiadása: JANKOVICS, 1987. 972–982.

²⁰ NAPLÓ, július 8.

²¹ LUKINICH, 1927. 444–445.; JUHÁSZ, 1945. 21.

²² NAPLÓ, július 17.

²³ MAGYARI, 1983. 161.

telmében csak ő illetékes az ítélet meghozatalában.²⁴ Ezek után szavaztak a rendek, akik azzal próbáltak kibújni a felelősség alól, hogy nem Bethlen bűnös voltáról szavaztak, hanem arról, hogy megfosztassék-e kancellári tisztségétől.²⁵ Rabutin azonban keményen megfenyegette a rendeket, hogy ha nem Bethlen bűnösségéről szavaznak, akkor Szebenben „van annyi kavalleria és infantéria, hogy még velük bírhat”.²⁶ Így aztán a gubernium addig szavaztatta a rendeket – volt, akinek hatszor kellett újraírnia a szavazatát – míg végül Bethlen bűnössége mellett tették le a voksukat. A közvádlo augusztus 8-án mondta ki a fej- és jószágvesztésről szóló ítéletet, amely ellen Bethlen természetesen azonnal fellebbezett. A rendek elfogadták fellebbezését, és azt is megszavazták, hogy a per teljes anyagát felküldik Bécsbe. Rabutin nyomására azonban ismét úgy döntöttek, hogy csak egy rövid tájékoztató jelentést terjesztenek a császár elé a periratok és a fellebbezés nélkül. Ezek után Rabutin már arra is hajlandó lett volna, hogy Bethlent kivégeztesse. A gubernium azonban ebbe már nem egyezett bele. Jól is taktikázott, mert szeptember 2-án megérkezett a császár levele, amelyben határozottan megtiltotta Bethlen kivégzését.²⁷ A császár november 6-án vizsgálóbizottságot (*judicium delegatum*) nevezett ki az ügy kivizsgálására. Ezek eljárása hét évig húzódott, míg végül III. Károly 1712 februárjában meghozta döntését: a fej- és jószágvesztés alól felmentette Bethlent, de a fogság alól nem.²⁸

A szerző

A napló 1704. június 19-től 1704. november 10-ig tartalmaz feljegyzéseket. Az utolsó bejegyzés: „10ma 9^{bris} [november 10-én] anni praesentis reggeli négy óraker rosszul kezdvén lenni az úr, Apor István uram, 4 óraker kimúlt csendesen e világból.”²⁹ Már ez is megerősíti előbbi feltételezésemet, hogy a napló Apor személyéhez kapcsolható. Mivel azonban a napló végig egy kéz írása – de nem Aporé³⁰ –, és nyilvánvaló az is, hogy a fenti bejegyzés nem származhat az immár halott Aportól, az a véleményem, hogy a napló szövegét diktálás után Apor íródeákja jegyezhetette le. Tudjuk, hogy 1692-től Cserei Mihály volt a titkára, aki az 1697. évi bécsi útról szóló naplóba is beleírt. Ezt azonban bizonyosan nem Cserei írta le, mert ő 1703 szeptembere után, saját bevallása szerint, már nem találkozott Aporral.³¹

²⁴ Bethlen védőbeszédének és beadványainak kiadása: JANKOVICS, 1987. 985–989.; 1289–1299. Vö. még: JUHÁSZ, 1945. 23.; MAGYARI, 1983. 171–181.

²⁵ NAPLÓ, augusztus 5.; MAGYARI, 1983. 181.

²⁶ MAGYARI, 1983. 182.

²⁷ JUHÁSZ, 1945. 24.; MAGYARI, 1983. 206.

²⁸ JUHÁSZ, 1945. 29.

²⁹ Meg kell jegyeznem, hogy két frissen megjelent lexikonunkban is tévesen szerepel Apor halálának éve: az ÚMIL-ban és a MAMŰL-ben 1704 helyett 1706-ot találunk. Nem tudom, hogy mi volt az Apor-szócikk szerzőinek forrása, mert a szakirodalomban az ÚMIL megjelenéséig a helyes évszám volt ismert. Lásd pl. JANKOVICS, 1987. 1420.

³⁰ A kézírást a Bíró Vencel által közölt Apor-napló kézírásával vettem össze. Kiadása: BÍRÓ, 1930.

³¹ „Én szintén, mikor Bethlen Sámuel felverék a kurucok, akkor Fejérváratt voltam, onnan hazakéredzém, hogy cselédimet valamely securus helyre költöztessen. Nem is láttam szegény Apor Istvánt többször, mert elrekedék tőle.” CSEREI, 1983. 337.

Az eddig felsorolt érvek mellett a szerzőség megállapításához ennek, illetve a Wesselényi- és a Lázár-féle naplóknak az összevetése tűnik a legkézenfekvőbbnek. Július 8-án Wesselényi szerint a tárgyaláson Apor elnökölt: „A gubernium is kijöven a gubernátoron kívül, minthogy az úr [Bánffy György] rosszul volt s ki nem jöhetett, hanem Apor uram praesidála.”³² A naplóban ezen a helyen többes szám első személyt találunk, amely véleményem szerint Aporra utal: „8va [július 8-án] *consultálódtunk* az Bethlen Miklós úr supplicatiójának felküldése aránt generális uramhoz, de mivel az unióban citált locus nem kötelez az őnagyságának kívánságához, mégis ex christiana et fraterna charitate *felküldöttük*”. [Kiemelések tőlem – N. L.] Ugyanezen nap eseményeinek leírásából az is kiderül, hogy a napló írója sokkal jobban értesült a Rabutinnál történekről, mint Wesselényi, aki csak annyit tudott, amennyit a követek a rendekkel közöltek: „A követek felmenvén a generálhoz, azt kérdezte tőlük, hogy úgy mennek és mentek-é fel mint inoncens ember mellett, és úgy küldötték-é fel a statusok a memoriálét, vagy úgy mint reus emberét. Annak utána politice beszélvén vélek, csak megmondotta, hogy arra dilatiót nem enged, mert mind az őfelsége szolgálatja, s mind a haza conversatiója azt kívánja, amely végre őexcellenciája tendál, kit azután is experiálni fognak.”³³ A naplóban viszont ezt olvashatjuk: „A követek követsége lött eszerént: felvivén az instantiát declarálták követségeket, melyre generális uram legelsőben is azt kirdi tőlök, hogy ha úgy vitték-é fel az instantiát, mint ártatlan embernek instantiáját, avagy úgy, mint olyan Istene, ura, hazája, religiója ellen practicáló, seditiosus embernek instantiáját, melyre a követek felelék: »Mi nem tudjuk ha ártatlan-é, vagy nem ártatlan, valamig a dolog jobban meg nem világosodik, hanem hoztuk úgy, mint olyan megesett embernek hozzánk nyújtott könyörgő instantiáját, ex christiana charitate.« Acton uram taliter qualiter hozzá akarván nyúlni, hogy elvegye, generális uram megriasztja, hogy hagyjon békét, és nem vette el. A követeknek pedig redonálván generális uram azt mondotta, hogy többé az olyan Istene, ura, hazája, religiója ellen practicálódó, áruló embernek instantiáját őexcellenciája eleiben ne vigyék héában, mivel vagyon hatalma arra, hogy az olyan dolgot eligazítsa őexcellenciája.” A napló szövegéből nyilvánvaló, hogy olyasvalaki írta, aki jelen volt akkor, amikor Rabutin a követekkel beszélt, hiszen sokkal pontosabban és részletesebben adja elő a történeteket, mint Wesselényi és Lázár, aki szintén nem tudott a generálisnál történekről.³⁴

Mint már említettem, Bethlen július 29-én, a vádbeszéd elhangzása után kérte az országgyűlést, hogy adjanak haladékot fellebbezésének és védőbeszédének elkészítéséhez. Lázár György szerint Apor egyenesen azt tanácsolta Rabutinak, hogy egyáltalán ne adjanak haladékot, mire a generális azt mondta, hogy már csak ő és Apor maradt meg igazán őfelsége hűségén (*certe cum solus Stephanus Apor foret Suae Maiestatis fidelis*).³⁵ Ugyanezen a napon egy Wesselényi elmesélte epizód ismét csak Apor felé terelheti a gyanúkat: Bánffy György elsőként szavazta meg a nyolc napi haladékot, mire Apor – a fent kifejtett elvekkel összhangban – a következőket mondta: „Ez pedig először gubernátor uram votuma lévén, az egész

³² MAGYARI, 1983. 128.

³³ MAGYARI, 1983. 129.

³⁴ LÁZÁR, 1903. 526.

³⁵ LÁZÁR, 1903. 539.

ország felkiálta és approbálta, kinn Apor uram csak elhűlvén mondá: »Én már hiába voxolok, mikor az három státus megegyezett.« Kit mindnyájan megnevetvén, az úr in confusione marada, mert csakugyan ez állta meg. Ezt a generál meghallván, akárki is gondolhatja, micsoda indulattal lött légyen, mert Apor uram megizente, hogy ő nem is voxolhatott, addig kikiáltották.”³⁶ Véleményem szerint valamilyen kommunikációs zavar léphetett fel Apor és Bánffy között, aki nem engedelmeskedett mindenben Rabutin parancsának: ő megszavazta a nyolc napi haladékot, Apor viszont inkább Rabutinnal értett egyet, aki a napló írójával egyetértésben sokallta azt.³⁷

Wesselényi két helyen említi, hogy Apor – betegsége miatt – nem vett részt az ülésen: július 10-én és július 14-én.³⁸ A napló összhangban van ezzel: szerzője július 10-ről mindössze egy mondatot írt le, ami nyilvánvalóvá teszi, hogy nem volt részese az eseményeknek.³⁹ Július 14-én Acton adta elő Rabutinnak azon óhaját, hogy a rendek adják ki azt a gubernális személyt (valószínűleg Haller Istvánról van szó), aki titokban Bethlen érdekében praktikál. Acton előterjesztése után a gubernium tanácskozásra vonult vissza, majd határozatát szintén Acton révén közölte a rendekkel. Ezen a második tanácskozáson Apor már nem jelent meg,⁴⁰ és a naplóban is csak az első ülésen történekről olvashatunk.

Július 28-án az országgyűlés nem ült össze, így Wesselényinél nem is találunk adatot a perről. Az Apor-féle napló szerzője azonban ismerteti Rabutin üzenetét: „Izente meg generális uram, hogy ne engedje meg a méltóságos gubernium és a nemes ország Bethlen Miklós uramnak, hogy az orránál fogva hordozza, hanem minél hamarabb secundum jura regni procedáljanak az dologban ellene.”⁴¹ Ez is azt sugallja, hogy a napló szerzőjét a gubernium tagjai közt kell keresnünk. Véleményem szerint a felsorolt adatok Apor, Bánffy és Haller közül, leginkább Aporra utalnak. A napló szerzője Hallert mindig egyes szám harmadik személyben említi, és más összefüggések is cáfolják, hogy ő lenne a napló írója. Az alább idézett részből az is világossá válik, hogy Bánffy sem lehet a szerző. Mint már említettem, Bethlen augusztus 5-én adta elő védőbeszédét. A naplóban erről a következőket olvashatjuk: „A relatoriát elolvastatván, annak utána vészen elé két nagy fasciculust, egyik magyarul, a másik déákul, egynehány árkusokból állót, melyet soksága miatt ex abrupto nem hogy concipiálni, de csak meghallgatni is unalmas, mert felvészi János királyon, és attul fogva minden királyokot, fejedelmeket, azoknak történt dolgokat, historice mind béhozza ez jelen való időig maga mentségére, és az urak, s az gubernium őfelségének írott leveleit, mely levelekkel nem egyebet, hanem csak *gubernator uramat* [Bánffy Györgyöt] *s engemet* akar intricálni, és abban a gonosz munkában elegyíteni, melyet alattomban munkáló-

---

³⁶ MAGYARI, 1983. 164.

³⁷ MAGYARI, 1983. 165.

³⁸ MAGYARI, 1983. 130.; 139.

³⁹ „Bethlen Miklós uram instál, hogy még egy napot adjon a nemes ország procuratorival való consultatióra, mely megengedetett.”

⁴⁰ MAGYARI, 1983. 139.

⁴¹ NAPLÓ, július 28. Lázár György sem ír semmit a július 28-i eseményekről: LÁZÁR, 1903. 537. Bethlen *Önéletírása* szerint 1698-ban, az elveszejtésére tett első kísérlet alkalmával Apor ugyanezeket a szavakat használta: „Azok a szók ugyan: orránál fogva hordozom, bolondoknak tartom, Apor szavai voltak néha szememben is.” L. V. WINDISCH, 1980. 851.

dott, mert annak a projectum iránt való melegségnek csak vestigiumát sem tangálja az a hosszú historiás munka, *mert amely projectumot csináltunk volt hárman, gubernator uram, én és őkegyelme, mi megmutattuk generális uramnak, őexcellenciája nem jovallotta, nem jovalván azt, mi csak letöttük és nem expediáltuk*, azér őkegyelme nekünk békét hagyjon, és azzal a munkával ne obstruscáljon, ne is emlegesse, mert itt sok fül hallja és sok felé magyarázzák. [...] Sok időt foglalna bé annak leírása, melyekkel magát menteni akarja. A más fasciculusban pedig egészen explicálja a projectumnak minden punctumit, és ratióit adja bővebben, mint az a projectumban vagyon, hogy miért kellene így lenni, s miért amúgy.”⁴² [Kiemelések tőlem – N. L.] Bethlen latin nyelvű beszéde (a már említett *Considerationes de projecto Columba Noe vocato*), amelyben a *Noé galambjában* kifejtett gondolatokat igyekezett történelmi érvekkel megvilágosítani, fennmaradt Wesselényi naplójában.⁴³ Ebben viszont nincs szó az Aporral és Bánffyval együtt írt tervezetről, amelynek felemlegetését a napló írója – aki ezek után nem lehet más, mint Apor István – ennyire rossz néven veszi. Erről a projectumról tehát a magyarul elmondott beszédében szólhatott Bethlen, amelynek szövege tudomásom szerint eddig még nem került elő. A naplóíró értesüléseit azonban Wesselényi és Lázár György is igazolja. Wesselényinél ezt olvashatjuk: „Az archivumból kivött holmi aktákat, kiknek is némely része olyan volt, akiben láttattott volna ennek a projectumnak [*Noé galambjának*], némely részének, mintegy árnyéka vestigiuma. Melyet együtt concludálván az urak [a gubernium], és a generállal közölvén, ha neki tetszett volna, a császárnak fel is küldötenek volna, de mivel a generálnak nem tetszvé, abbamúlt, és az archivumba bétötték. [...] Azért még másokat exhibeála, tudniillik a gubernium levelét, melyet az inctusszal együtt a generál consensusából írának volt az urak a császárnak. [...] Ezt a levelet tévén fel a szegény rab úr, mintegy scopusul magának, mintha ez lött volna fundamentuma projectumának, és ehhez csak valamit adott volna többet. Melyből azt concludálta, hogy minthogy az urak is [Apor és Bánffy] ővéle együtt projectizáltak, őfelségének is ő csak valamivel írt többet, azért ha az urak nem, ő is ne condemnáltassék.”⁴⁴ Az emlegetett tervezet nem lehet más, mint az, amely – Lukinich megállapítása szerint – 1704. április 20-án született, és jórészt a *Noé galambjában* kifejtett gondolatokat tartalmazta.⁴⁵ Erről a tervezetről, amelyért Rabutin egyenesen megdicsérte, Bethlen *Önéletírásában* és a *Sudores et crucesben* is megemlékszik: „Haldd maradék! ezek a szörnyűségek iraták velünk a 20. februarii költ projectumot, melyről lásd meg az én apologiámat és egyéb actákat és exhibitákat. Itt rövideden ezeket írhatom hozzá: 1. Ő [Rabutin] kért: az Istenért is: gondolkozzunk, találjunk valami jót fel a haza megtartására, ő jó szívvel elköveti, megölel, megcsókol (megcsókola bizony Judás módjára). 2. Szemembe azt mondá: Le projet est bon et beau, a projectum szép és jó, másfelől kivonta a

⁴² NAPLÓ, augusztus 5.

⁴³ Kiadása: JANKOVICS, 1987. 1290–1299.

⁴⁴ MAGYARI, 1983. 172–173. Lázár György naplójában is szinte szó szerint ugyanezt találjuk: LÁZÁR, 1903. 543.

⁴⁵ LUKINICH, 1927. 436–443. Lukinich szerint az emlékirat a Bécsi Állami Levéltárban volt. Nyomatásban nem jelent még meg, de érdemes lenne a jövőben összevetni a *Noé galambjának* szövegével.

pennával a kezdetitől fogva végig és úgy küldötte vissza a gubernátornak Actontól.”⁴⁶

A napló és a per irodalomtörténeti jelentősége

Apor eddig is ismert volt mint naplóíró, ezt a feljegyzését az teszi különösen értékké, hogy benne az egyik legjobban informált személy tudósít Bethlen peréről. A *Noé galambja* majdani kritikai kiadásának szempontjából fontos adalék lehet az is, hogy Apor felsorolja, kik fordították magyarra a Bethlen által eredetileg latinul írt röpiratot: „ez iránt fordították magyarul a Bethlen Miklós uram projectumát Teleki László, Lázár György, Nalácz Lajos uramék és két száz.”⁴⁷ Ez azért is különösen fontos, mert mindmáig meglehetősen mostoha sors jutott Bethlen publicisztikai írásainak. Az azokat övező filológiai zűrzavarban Jankovics József próbált rendet teremteni, bebizonyítva, hogy az eddig Bethlennek tulajdonított három röpirat (*Austriaca Austeritas*, *Austriacae Austeritatis Continuatio* és *Austriacae Austeritatis, ejusdenque Continuationis Confirmatio*) közül egyedül a *Continuatio* szerzője lehetett Bethlen. Ugyancsak Jankovics adta ki magyarul, Kulcsár Péter fordításában, a *Sudores et cruces*.⁴⁸ A mai napig sem jelent meg azonban a *Moribunda Transylvaniae*, a *Penetralia Transylvaniae*, arról nem is beszélve, hogy olykor a *Noé galambjáról* is azt híresztelik, hogy Hollandiában nyomtatásban is megjelent.⁴⁹

Bethlen sem *Önéletírásában*, sem a „deákban” (*Sudores et cruces*) nem számol be a peréről és az utána következő eseményekről. Még senki sem tette fel a kérdést, hogy vajon miért fejezi be önéletírását 1704. évi letartóztatásával? Ideje lett volna még: önéletrajzát 1710. január 23-án befejezte, majd ezután még hat évig raboskodott Bécsben. Miért nem írta meg sem az önéletrajzában, sem a *Sudoresben*, sem *Imádságskönyvében* élete utolsó tizenkét évének eseményeit? Ezzel ugyanis részben igazolhatta volna is magát, mert Rabutinnal és a guberniummal szemben végül ő került ki győztesen: igaz, hogy teljes szabadságát nem nyerte vissza, de a halálbüntetés és a jószágvesztés alól felmentést kapott, 1712 után pedig Bécsben is viszonylag szabadon élhetett. Az *Önéletírását*, a *Sudores*t, valamint a per eseményeiről készült beszámolókat elemezve megfogalmazhatunk egy lehetséges választ a fenti kérdésekre. Számomra úgy tűnik, hogy Bethlenben már a per alatt

⁴⁶ V. WINDISCH, 1980, 966. Az említett apológia valószínűleg azonos a magyarul elmondott beszéddel. A *Sudores et crucesben* ezt olvashatjuk a tervezetről: „Szomorú példám, ami e legutóbb, úgymint február 20-án készített tervezetből veszi eredetét, és ami ahogy most sokat ártott, úgy az utóknak is sokat fog ártani, ha jóvá nem tétetik.” (JANKOVICS, 1987. 1234.) Bethlen következőlegesen azt állítja, hogy a tervezetet február 20-án írták, míg Lukinich április 20-ra datálja azt. Ennek ellenére véleményem szerint ugyanarról az iratról lehet szó. Lukinich ugyanis azt állítja, hogy a bécsi levéltárban lévő példány másolat, így az azon szereplő április 20-i dátum a másolat elkészültének időpontját jelölheti. (Vö. LUKINICH, 1927. 436–437., 457.)

⁴⁷ NAPLÓ, július 13. Lázár György elhallgatja, hogy részt vett a tervezet magyarra fordításában: LÁZÁR, 1903. 527.

⁴⁸ JANKOVICS, 1999. 150–156.; JANKOVICS, 1987. 1181–1234.

⁴⁹ „Az *Olajágot viselő Noé Galambja, avagy a magyarország és az erdélyi gulladásnak eloltása...*” című béketervezetében együtt kívánja megoldani a két haza ügyeit. Művét a császárnak, Anna angol királynőnek és a keresztény uralkodóknak, republikáknak, népeknek és nemzeteknek ajánlotta. Sikerült Szebenből kicsempéztetnie, Hollandiában kinyomtatattania, de célját, hogy Európa összefogva biztosítsa a fejedelemség jövőjét, nem érte el”. (R. VÁRKONYI, 1999. 221.)

körvonalazódott az a magatartásminta, amely később *Önéletírásában* kristályosodott ki, és nagymértékben meghatározta az abban alkalmazott elbeszélői technikát. A vallomást tevő bűnösé mellett a Krisztust követő mártír nézőpontja az, amelyből annak elbeszélője láttatja az eseményeket az *Önéletírásában*. A hazája üdvéért munkálkodó Bethlent, úgy árulja el Rabutin, mint Júdás Krisztust: „Ő [Rabutin] kért: az Istenért is: gondolkozzunk, találjunk valami jót fel a haza megtartására, ő jó szívvel elköveti, megölel, megcsókol (megcsókola bizony Júdás módjára).”⁵⁰ Wesselényi szerint augusztus 8-án, amikor kihirdették az ítéletet, Bethlen „feltartván kezeit az égre, felkiálta és monda: Úr Jézus légy irgalmas, kegyelmes, mert ezt én nem érdemlettem. [...] Reformata religio, temiattad halok meg, Úr Jézus Christus, teéretted halok meg.”⁵¹ Ez tökéletesen illik a mártírologikus narratív szerkezetbe: Bethlen – jóllehet egyáltalán nem vallási okokból tartóztatták le – saját perét úgy értelmezte, mint a vallásáért és Krisztusért halált szenvedni kész hős mártíriumát.

---

⁵⁰ V. WINDISCH, 1980. 966. Itt ráadásul a sokat emlegetett 1704. április 20-i tervezetről van szó.

⁵¹ MAGYARI, 1983. 185. Megemlíteni is felesleges, hogy Bethlen felkiáltásáról Apor mélyen hallgat. Lázár György viszont szintén megörökítette azt: „Dicsőség számomra, hogy a mártírok tisztessége adatik meg nékem [...] és nem más ügyért, mint Jézusért és a református vallásért halok meg”. (*Me dignatus est honore martyrii [...] non enim aliam ob causam, sed propter te certe mi Jesu et religio reformata mori me destinatum est!*) LÁZÁR, 1903. 548.

BETHLEN Miklós
Nótái. Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”
Kolozsvári Egyetemi Könyvtár (KEK)
Colecții Speciale (Kézirattár), ms. 4821.

Anno 1704 19na Juny fogták meg Bethlen Miklós uramot és vitték commendans⁵² szállására, abban a házban, melyben Szász János⁵³ volt fogva ejtve, 11 és 10 óra között.

30na Kisírte fel egy compania⁵⁴ német Bethlen Miklós uramot törvényre és supplicatiot⁵⁵ adván bé az országnak és generális uramnak,⁵⁶ nem szólították meg, halasztván generális uram resolútiójára,⁵⁷ más napra.

1ma July szólította meg director uram⁵⁸ Bethlen Miklós uramot és íratott levatát.⁵⁹ Bethlen Miklós uram instálván⁶⁰ azon generális uramnak, hogy instáljon mellette a nemes ország, hogy prókátora⁶¹ nincsen és nem is talál itt most ebben a disturbiumban,⁶² halassza őexcellenciája, míg prókátort hozhat valahunna. A státusok instálván, generális uram propositiója,⁶³ és Acton uram⁶⁴ által tött váolsza az, hogy est periculum in moram,⁶⁵ amely prókátora vagyon, azzal álljon elé, és feleljen meg.

2da Proponálta⁶⁶ generális uram, Acton uram által, hogy a gubernium olvastassa meg pro lumine⁶⁷ a Bethlen Miklós uram projectumat,⁶⁸ melyet el akart küldeni, mivel a nemes ország nem érti a dolgot, és nem is tud addig hozzá szólani igazán, míg nem érti okait juridica prosecutiojának,⁶⁹ mely meg is olvastatott publice,⁷⁰ és küttette meg a méltóságos gubernium Sándor Gergely [Sandor Gergely]⁷¹ uramat procuratorságra⁷² és adta Bethlen Miklós uram mellé Péter deák urammal együtt.

---

⁵² commendans = katonai parancsnok (A latin szövegrészek fordításának ellenőrzésében nyújtott segítségéért Kiss Farkas Gábornak tartozom köszönettel.)

⁵³ Szász János (1663–1703) 1693-tól Sachs von Harteneck néven birodalmi lovag, szebeni királybíró, akit 1703-ban kivégeztek. Életéről l. ZIEGLAUER, 1869.

⁵⁴ compania = század

⁵⁵ supplicatio = kérvény

⁵⁶ generális uram = Johann Ludwig Rabutin de Bussy (1642–1717) 1696-tól Erdély katonai parancsnoka

⁵⁷ resolutio = határozat

⁵⁸ director uram = Gálfalvi Gergely fiscalis director

⁵⁹ levata = perfölvétel

⁶⁰ instál = kér

⁶¹ prókátor = ügyvéd

⁶² disturbium = felfordulás

⁶³ propositio = javaslat

⁶⁴ Karl Ludwig d'Acton császári ezredes, Rabutin bizalmasa, titkára és tolmácsa.

⁶⁵ est periculum in moram = veszedelmes késlekedni

⁶⁶ proponálta = javasolta

⁶⁷ pro lumine = a megvilágosítás végett

⁶⁸ projectum = tervezet

⁶⁹ juridica prosecutiojának = bírósági üldözésének

⁷⁰ publice = nyilvánosan

⁷¹ Sándor Gergely Udvarhelyszék alkirálybírája és ítélmester.

⁷² procurator = képviselő

7ma Kísírték fel Bethlen Miklós uramot törvényre, és mindenekelőtte megszólítanák, ad bé egy instantiat⁷³ az országnak, másik generális uramnak szólót, melyben kéri az méltóságos guberniumot és az országot, hogy küldjék fel az generális uramnak szólót, és kényszeríti a nemes országot az unionak második conditiojanak⁷⁴ megolvastatására, és aképpen instáljanak levelek által őfelsége előtt íranta, azt halasztván más napra, szólította meg director uram és vett párt⁷⁵ az inc[at]tus⁷⁶ uram.

8va Consultálódtunk⁷⁷ a Bethlen Miklós úr suplicatiojának felküldése aránt generális uramhoz, de mivel az unioban citált locus⁷⁸ nem kötelez az őnagyságának kívánságához, mégis ex christiana et fraterna charitate⁷⁹ felküldöttük.

A követek követsége lött eszerént: felvivén az instantiát,⁸⁰ declarálták⁸¹ követségeket, melyre generális uram legelsőben is azt kirdi tőlök, hogy ha úgy vitték-é fel az instantiát, mint ártatlan embernek instantiáját, avagy úgy, mint olyan Istene, ura, hazája, religiója ellen practicáló⁸² seditiosus⁸³ embernek instantiáját, melyre az követek felelék: „Mi nem tudjuk ha ártatlan-é, vagy nem ártatlan, valamig a dolog jobban meg nem világosodik, hanem hoztuk úgy, mint olyan megesett embernek hozzánk nyújtott könyörgő instantiáját ex christiana charitate.” Acton uram tali-ter-qualiter⁸⁴ hozzá akarván nyúlni, hogy elvegye, generális uram megriaszítja, hogy hagyjon békét, és nem vette el. A követeknek pedig redonálnván,⁸⁵ generális uram azt mondotta, hogy többé az olyan Istene, ura, hazája, religiója ellen practicáló, áruló embernek instantiáját őexcellenciája eleiben ne vigyék héában, mivel vagyon hatalma arra, hogy az olyan dolgot eligazítsa őexcellenciája.

9na Proponáltatta generális uram, Acton uram által ugyan a felül megírt követek relatiojakot,⁸⁶ és azt is megkévánja őexcellenciája, hogy in gravioribus quis quis suum votum in hoc causam scripto tenus⁸⁷ adja bé ítílmester uramnak. A megszólítás most elhaladott, mivel most adták kezekbe a prókátoroknak a párt.

10. Bethlen Miklós uram instál, hogy még egy napot adjon a nemes ország procuratorival való consultatióra,⁸⁸ mely megengedettett.

---

⁷³ instantia = kérvény

⁷⁴ A *Diploma Leopoldinum* 2. pontjáról van szó, amely megerősíti a rendek kiváltságait, és megtiltja, hogy bárkit is háborgassanak perrel vagy más úton jogai gyakorlásában. A *Diploma Leopoldinum* szövegét magyarul I. GYÁRFÁS, 1924. 187–192.

⁷⁵ pár = másolat

⁷⁶ incattus = vádlott

⁷⁷ consultál = tanácskozik

⁷⁸ citált locus = idézett hely

⁷⁹ ex christiana et fraterna charitate = keresztényi és testvéri szeretetből

⁸⁰ instantia = kérvény

⁸¹ declarál = kijelent

⁸² practicál = mesterkedik

⁸³ seditiosus = pártoskodó, lázadó

⁸⁴ taliter-qualiter = úgy-ahogy

⁸⁵ redonál = visszaad

⁸⁶ relatio = beszámolás, jelentés

⁸⁷ in gravioribus quis quis suum votum in hoc causam scripto tenus = keményen parancsolja, hogy ki-ki írásban adja be szavazatát az ügyben

⁸⁸ consultatio = tanácskozás

11. Kisírték fel Bethlen Miklós uramot törvényre, és minek előtte megszólította volna director uram, ad egy instantiát bé az úr az egész országnak, melynek continentiaja⁸⁹ az volt: Hogy semmiképpen urával, úgymint császárral perelni nem akar, hanem adják fel őfelségéhez és álljon az őfelsége hatalmában, ha megsenten-tiázzák,⁹⁰ vagy ha meggratiázzák⁹¹ is. Ebben pedig citálja⁹² a szegény idvezült Sárosi János uram dolgát,⁹³ mely dolgot a méltóságos gubernium Haller uram⁹⁴ által megizent a feljebb tött declaratio⁹⁵ szerént, melyre generális uram tött olyan reso-lutiót,⁹⁶ hogy ebbe a matériába⁹⁷ Sárosi uramot bé se hozza, mert Sárosi uram dolga annyéra különböz az őkegyelmjétől, mint az ég a földtől, mégis a sem engedtetett volna meg Sárosi uramnak, ha őexcellenciája nem írt volna mellette, azért csak lássa[n]k a dologhoz. Ezt meg értvén, szólította meg director uram. Az úr igen hosszas exceptiókkal⁹⁸ élvén, a voxolás⁹⁹ egészen végben nem mehetett, hanem haladott más órára.

12^a Szedte bé gubernátor uram scripto tenus¹⁰⁰ az exceptiókról való voxokat, és a guberniumnak, generális uramnak remonstrálván¹⁰¹ a voxokat, küldötte az ország közé Acton uramot és declaráltatta, hogy ha a guberniumtól ennyiszor declaráltatott és megvilagosítatott projectumát Bethlen Miklós uramnak nem értették-é eléggé meg, hogy csak nem akarnak judiciumot¹⁰² tenni, és nem akarják ezt a forumot, melyről excipiál¹⁰³ [Bethlen] diétának esmérni, holott őfelségétől már egynéhányszor intimiáltatott,¹⁰⁴ hogy el ne bomoljanak, hanem a diétát megtartsák, és amely dolgok interveniálnak, juridice decidálják,¹⁰⁵ aminthogy csak most egy néhány napok előtte is Sebesi Jóbtól [Sebessi Jóbtól] a nemes ország az exceptiot denegálta és nem admittálta,¹⁰⁶ ennek pedig admittálni akarja, azért őexcellenciája megkévánja a státusoktól, hogy azt a projectumot, amelyet Bethlen Miklós csinált, avagy approbálják,¹⁰⁷ avagy ne approbálják, azokat őexcellenciája, valakik approbálják, tartja hasonló preditoroknak,¹⁰⁸ s árulóknak, és mint őfelségének ebben a provinciában¹⁰⁹ egyik fő generálisa, úgy fog ellenek procedálni,¹¹⁰

⁸⁹ continentia = tartalom

⁹⁰ megsenten-tiáz = megbüntet, elítél

⁹¹ meggratiáz = megkegyelmez

⁹² citál = idéz

⁹³ Sárosi János (megh. 1703) portai követ, guberniumi tanácsos, Gyulafehérvár főjegyzője. A rendek bebörtönözték, 1703-ban kiszabadult ugyan, de még ebben az évben meg is halt.

⁹⁴ Haller István (megh. 1710) Torda vármegye főispánja, tanácsos, majd a gubernium elnöke.

⁹⁵ declaratio = nyilatkozat

⁹⁶ resolutio = döntés

⁹⁷ matéria = dolog, ügy

⁹⁸ exceptio = kifogás, ellenvetés

⁹⁹ voxolás = szavazás

¹⁰⁰ scripto tenus = írásban

¹⁰¹ remonstrál = észébe juttat

¹⁰² judicium = ítélet

¹⁰³ ezt a forumot melyről excipiál = ezt az eljárást (bírósgot), amelyet kifogásol

¹⁰⁴ intimiál = tájékoztat

¹⁰⁵ amely dolgok interveniálnak juridice decidálják = a közbejövő dolgokat peres úton intézzék el

¹⁰⁶ az exceptiot denegálta és nem admittálta = a kifogást megtagadta és nem fogadta el

¹⁰⁷ approbál = jóváhagy

¹⁰⁸ preditor = elveszejtő

¹⁰⁹ provincia = tartomány

ha pedig nem approbálják, procedáljanak úgy ellene, mint őfelsége igaz híveihez illik, olyan áruló ellen procedálni. Erről való meditatio¹¹¹ pedig őexcellenciája engedett harmad napot, hogy harmad nap eltelve, őexcellenciájának raportálják votumokat.¹¹² Ez iránt fordították magyarul a Bethlen Miklós uram projectumát Teleki László, Lázár György [Lázár György], Naláczi Lajos [Nalaczi Lajos] uramék, és két szász.¹¹³

14. Proponáltatta generális uram Acton uram által a nemes státusoknak, hogy a szombatra tött őexcellenciája propositiójára in scriptis¹¹⁴ tegyenek választ őexcellenciájának, melyet így értvén a státusok formáltak egy alázatos memoriálist¹¹⁵ a nemes státusok nevezeti alatt, kérvén azon, hogy az eddig sokszor megígért gratiáját¹¹⁶ hazánk törvényének jó rendben való folytatása iránt mutassa ebben a causában¹¹⁷ is, hogy hadd folyhasson szokott rendi szerént, és nyugodjék meg ebben őexcellenciája, hogy valamikor arra jut a dolog, hogy pronuncíálnak,¹¹⁸ bizony valamint őfelsége igaz hívei, Isten és a haza törvényeinek igazsága szerént procedálnak és pronuncíálnak, csak hogy had mehessen maga szokott folyása szerént a törvény. Ezt felküldvén, generális uram tött olyan resolútiót: hogy talám azt gondolják a nemes státusok, hogy az Ausztriai Ház és az Impérium éppen felfordult, de tudják meg, hogy őfelségének mind az Impériumban és mind Erdélyben minden dolgai, Istennek hála, jól folynak, azért Isten oltalmazza őexcellenciáját is, a törvényeket is, hogy el ne rontaná, hanem inkább megtartani és rendesen folyni akarja s kívánja. Második propositiója generális uramnak Acton uram által az: hogy értette őexcellenciája a státusok közül azt is, hogy volna a méltóságos guberniumban olyan guberniális személy, aki ebben a causában a nemes státusoknak tanácsolná, hogy ne igazítottassik most el [az ügy], avagy contrariumot,¹¹⁹ amint az őfelsége és a haza törvénye kívánná; azért megkívánja őexcellenciája azt a nemes státusoktól, hogy azt a guberniális személyt őexcellenciájának mutassák ki, és a méltóságos gubernium is hasonlóképpen, mert olyan személyt magok között nem akarnak szenvedni; ezt pedig halasztották más órára. Bethlen Miklósné asszonyom Ecklernével [Ecklernevel]¹²⁰ való beszélgetése után arestáltatott.¹²¹

15ta Generális uram inhaereál¹²² mégis az elébbi propositiójának, és megkívánja a státusoktól, hogy azt a projectumot, ha approbálják, azt is mond-

¹¹⁰ procedál = eljár

¹¹¹ meditatio = elmélkedés

¹¹² raportálják votumokat = jelentsék szavazataikat

¹¹³ Teleki László (1674–1713/1714[?]), Teleki Mihály fia, Fehér vármegye főispánja, tanácsúr. Lázár György (megh. 1716) maroszekei főkirálybíró. Naláczi Lajos (megh. 1728), Naláczi István fia, guberniumi tisztviselő. Érdekes, hogy Lázár György naplójában nem említi, hogy részt vett volna a *Noé galambjának* fordításában. L. LÁZÁR, 1903. 527.

¹¹⁴ in scriptis = írásban

¹¹⁵ memoriális = beadvány

¹¹⁶ gratia = kegyelem

¹¹⁷ causa = ügy

¹¹⁸ pronuncíál = kijelent, kinyilvánít, nyilatkozik

¹¹⁹ contrarium = ellenkező dolog

¹²⁰ Valószínűleg Georg Ecklernek, az udvari kamara erdélyi képviselőjének a feleségéről van szó.

¹²¹ arestál = letartóztat

¹²² inhaereál = ragaszkodik

ják meg, ha nem, azt is, mert értett némelyeket a státusok között, akik azt mondták, hogy approbálják, csak hogy őexcellenciájától nem merik kimondani, azért megkérdezi, hogy csak mondják ki, kik approbálják, s kik nem. A méltóságos gubernium instálván¹²³ generális uramnak Bethlen Miklósné asszonyom iránt, és megengedte őexcellenciája, hogy ne arestálják.

16ta A nemes státusok mégis formálván egy instantiát, generális uramnak felküldötték, melynek continentiája¹²⁴ volt az: hogy ne kényszerítse őexcellenciája arra a státusokat, hogy resolválják,¹²⁵ ha approbálják-é vagy nem, hanem nyugodjék meg azon, hogy bizony mint őfelsége igaz hívei, annak idejében úgy látnak a dologhoz, csak hogy hadd folyjon rendesen a törvény, melyet el is vett őexcellenciája, de meg nem olvasá, hanem azt mondta, hogy megolvastatja, és meglátja, mi a continentiája; most pedig mondják meg a követek a nemes státusoknak, hogy avagy imperialisták,¹²⁶ avagy rákóczisták [Rakoczystak], avagy törökisták, mert elég idejek vala a gondolkozásra, és adhattak volna eddig választ őexcellenciájának. Ugyan Acton uram által is proponáltatta őexcellenciája, hogy elég idejek [volt] a státusoknak eddig a válasz tételre, hanem akár azt mondják, hogy éljen a Német Császár, akár azt, hogy éljen a Török Császár, egyiket akármelyiket mondják el. A nemes státusok consultálódván, a generális uram propositiójáról mit feleljenek; és meg izenték, hogy semmiképpen azt a projectumot nem approbálják. Melyet generális uram őexcellenciája megértvén, Acton Uram által megizente a nemes státusoknak, hogy mint, hogy már nem approbálják, procedálják a dolgot Isten segítségéből, és igyekezzenek quantociens¹²⁷ a dolgot juridica decidálni.¹²⁸ A diétában nem excipiálhat¹²⁹ Bethlen Miklós uram, mert legitima diéta,¹³⁰ amint sok ratiókkal¹³¹ megmutogattott, és őfelsége is kegyelmesen már egynéhányszor confirmálta.¹³²

17^a Kisírték fel Bethlen Miklós uramot törvényre és szólította meg director uram. Bethlen Miklós uram inhaereál mégis alábbi exceptiójával: hogy ez nem competens¹³³ forma őnagyságának, mert nem legitima diéta. Azt pedig ilyen ratiókkal demonstrálja:¹³⁴ hogy a legitima diétának felállani egészen 12 tanácsurakból, 12 táblafiából, a két k[ama]rilla mesteren kívül, Comp[ilatae] Const[itutiones] Partis 3. Titu[uli] 5. Art[iculo] 1.,¹³⁵ azomban vármegyék, városok, székek instructióval¹³⁶ küldött követeiből és regálistákból [kell], de most tanácsurak egészen nincsenek, mert csak öt a tanácsúr, táblafia csak egy vagyon, vármegyék,

---

¹²³ instál = kér

¹²⁴ continentia = tartalom

¹²⁵ resolvál = (el)határoz

¹²⁶ imperialista = császárpárti

¹²⁷ quantociens = minél előbb

¹²⁸ juridica decidálni = peres úton eldönteni

¹²⁹ excipiál = kifogásokkal él

¹³⁰ legitima diéta = törvényes országgyűlés

¹³¹ ratio = érv

¹³² confirmál = megerősít

¹³³ competens = illetékes

¹³⁴ demonstrál = bizonyít

¹³⁵ *Compilatae Constitutiones*, 3. rész, 5. cím, 1. cikkely. L. MTT, 289.

¹³⁶ instructio = utasítás

várasok, és székek követei három vagy négy vagyon, azok is, amint őkegyelme érti, nem követek, hanem zálogok. Excipiál arról is, hogy Sarlós Boldogasszony [Sarlos Boldog Aszszony] napja elmúlt, aratás vagyon tempore autem messis et vindeminarum silent jura regni,¹³⁷ diétát is pedig ki látott nyolc-kilenc holnapig tartót. Azt mondja director uram, arra megfelel, s ezt mondja, hogy igenis legitima diéta, mert őfelsége egynéhány ízben instruálta,¹³⁸ miolta ez a diéta vagyon, hogy a diétát megtartsuk, és a mi dolgok occurálnak,¹³⁹ eligazítsuk. Az több exceptiókra is penig helyesen megfelele, és kimennek. Deliberatum¹⁴⁰ volt, hogy director uram demonstrálja¹⁴¹ legitima diétának lenni helyes ratiókkal, és annak utána procedál-janak.

18va Kísírték fel Bethlen Miklós uramat törvényre, és szólította meg director uram az előbbi deliberatum szerént. Director uram demonstrálta a diétát legalis diétának lenni, és a nemes ország is approbálta.¹⁴² Annak utána az incattus őkegyelme apellált cum toto hacteno agitato processu coram suam Majestatis.¹⁴³ A director contendál,¹⁴⁴ hogy ebben a causában apdicatio¹⁴⁵ semmiképpen nem admittáltatik,¹⁴⁶ és ratiókkal is megmutogatta. Ezen kimenvén, erről való voxolás haladott más órára. Ebéd után a voxokot beszédvén scripto tenus a gubernium, melyeket ruminálván, az apellatiót nem transmittalták.¹⁴⁷

19^a Bethlen Miklós uram törvényét, gubernátor uram rosszul lévén, és szombat is vagyon, halasztották hétfőre.

21^a Kísírték fel Bethlen Miklós uramat törvényre, és elsőben is instál azon, hogy olyan megesett atyokfia mellett a méltóságos gubernium, és a nemes ország méltoztassék instálni generális uram előtt, hogy adjon őexcellenciája passust,¹⁴⁸ hadd küldhessen fel, és hadd informálhasson őfelsége előtt; ne rekesszék el a királyától, melyet a nemes ország megígirt, hogy felküld generális uramhoz. Annak utána a series¹⁴⁹ íránt contendált, és a series adjudicáltatott¹⁵⁰ az incattusnak a pár mellett. Az incattus akarván excipiálni, élt olyan exceptióval,¹⁵¹ mely már volt in foro, és judicium is volt róla,¹⁵² az tudniilik, hogy nem competens¹⁵³ forum, annak akkori ratioit most szaggatta külön-külön exceptiókra úgymint: elsőben nem

¹³⁷ tempore autem messis et vindeminarum silent jura regni = aratás és szüret idején szünetel a törvénykezés („hallgatnak az ország törvényei”). Sarlós Boldogasszony = július másodika.

¹³⁸ instruál = utasít

¹³⁹ occurál = folyik

¹⁴⁰ deliberatum = határozat

¹⁴¹ demonstrál = kijelent, bizonyít

¹⁴² approbál = jóváhagy

¹⁴³ apellált cum toto hacteno agitato processu coram suam Majestatis = fellebbezett az egész eddig lefolyt per ügyében őfelsége szívéhez

¹⁴⁴ contendál = ellenkezik

¹⁴⁵ apdicatio = elállás

¹⁴⁶ admittál = megenged, elfogad

¹⁴⁷ melyeket ruminálván az apellatiót nem transmittalták = amelyeket megfontolván, a fellebbezést nem közvetítették tovább

¹⁴⁸ passus = menetlevél

¹⁴⁹ series = sorrend

¹⁵⁰ adjudicál = (oda)megítél

¹⁵¹ exseptio = exceptio = kifogás

¹⁵² mely már volt in foro és judicium is volt róla = amelyet már tárgyaltak és ítélet is volt róla

¹⁵³ competens = illetékes

legalis diéta, másodszer nincsenek a státusok pleno numero,¹⁵⁴ tertio¹⁵⁵ hogy tempore messis et vindemiarum silent jura, quatro¹⁵⁶ hogy a státusok, akik itt vadnak is, csak ex necessitate¹⁵⁷ szorultak bé ide. Director uram contendálván azt mondja: hogy csak az előszámlált dolgok az első exceptióban mind benne voltak és iudicium is volt felőle, noha nem a törvény szerént engedtetett akkor is meg, hanem csak ex commiseratione,¹⁵⁸ mert az ilyen casusban¹⁵⁹ a decretum minden remediumákat és exceptiókat excludál App[robatae] Const[itutiones] Partis 2. Titu[li] 7. Art[iculo] 1.¹⁶⁰ Ezen kimenvén, deliberatum volt, hogy azokat az előszámlált exceptiókat az előbbi deliberatum magával mind befoglalta, azért nem szükség ismét elő forgatni is. Az incattus uram apellált in ea parte,¹⁶¹ az actor¹⁶² contendált. Akarván az incattus mégis excipiálni, hogy nem competens incattus. A director contendál, és azt mondja, hogy több exceptio semmiképpen meg nem engedtetik, és az egyik is csak ex commiseratione engedtetett meg, mert a törvény azt sem engedte volna, amint feljebb declarálta. Az incattus azt mondja, hogy mikor az megengedetett, akkor facultálta¹⁶³ ötet a törvény többre is, mert azt írja az akkori deliberátumban, hogy incattus ab exceptionibus non praecluditur.¹⁶⁴ Ezen kimenvén, erről való voxot halasztották ebéd után, hogy írásba bevigyék.

22da Kísirték Bethlen Miklós uramot törvényre, s szólította meg director uram. A tegnapi elhaladott voxot írásba beszédvén, a gubernium azt megvizsgálván, deliberatum volt az: hogy mivel már élt két exceptióval az incattus adhuc potest uti una exceptione.¹⁶⁵ Ezt megértvén az incattus úr, azt mondja, hogy többel egy-nél nem élt, hanem az Istent is kéri, a méltóságos guberniumot is, a nemes országot [is], hogy annyéra ne szorítsák meg; ezen kimentek. A méltóságos gubernium és a nemes ország erről consultálván, ha egy exceptióval élt-é vagy kettővel, az eddig való deliberatumokban feltalálják és magok is tudják, hogy már két exceptioval élt eddig az incattus. Bészólítják a pereseket és remonstráltatik ex deliberationibus,¹⁶⁶ hogy már élt két exceptioval az incattus, és nincsen már több hátra, hanem csak egy, amint feljebb megmondá a deliberatum, hogy incattus adhuc potest uti una exceptione. Ezt megértvén, könyörög azon az incattus úr, hogy adassék egy napig való dilatio,¹⁶⁷ mert valamire készült volt, azt most ez a mostani deliberatum mind elrontotta, és a procuratorai is gyengék, már a director uram

¹⁵⁴ pleno numero = teljes számban

¹⁵⁵ tertio – harmadszor

¹⁵⁶ quatro = negyedszer

¹⁵⁷ ex necessitate = szükségből

¹⁵⁸ ex commiseratione = könyörületességből

¹⁵⁹ casus = ügy, eset

¹⁶⁰ decretum minden remediumákat és exceptiókat excludál Approbatae Constitutiones Partis 2. Tituli 7. Articulo 1. = a rendelet minden jogorvoslást és kifogást kizár az *Approbatae Constitutiones* 2. rész, 7. cím, 1. cikkelye alapján. L. MTT, 45–46.

¹⁶¹ az incattus uram apellált in ea parte = a vádlott a maga részéről fellebbezett

¹⁶² actor = vádló

¹⁶³ facultál = lehetőséget ad

¹⁶⁴ incattus ab exceptionibus non praecluditur = a vádlott a kifogásoktól ne rekesztessék el

¹⁶⁵ már élt két exceptioval az incattus adhuc potest uti una exceptione = már két kifogással élt eddig a vádlott, ezért még egy kifogás lehetséges

¹⁶⁶ remonstráltatik ex deliberationibus = felterjesztetik a határozatokból

¹⁶⁷ dilatio = halasztás

szavaira azt sem tudják, mit feleljenek, mivel az oda van, amire készültek volt. A director azt mondja, hogy dilatio az incattusnak semmiképpen nem engedtetik, mert avval csak az időt akarja húzni, semmi hasznát pedig nem látja, ezen ki menvén.

A méltóságos gubernium és a nemes ország consultálódván agnoscálják¹⁶⁸ azt, hogy a törvény most dilatiót semmiképpen nem engedne, de minthogy készüléiben így meg csalatkozott, ex commiseratione engedjenek az incattusnak egy napig való dilatiót, melyen egészen megegyeztek a státusok, és jóvallották generális uramnak is értésére adni. Felküldvén a méltóságos gubernium Haller uramot generális uramhoz, a feljebb megírt ratiókat declarálta, és generális uramnak is tetszett, s helyen hagyta azon ratiókkal való dilatiót.

A Bethlen Miklós uram tegnapi instantiájának representálására generális uramhoz rendelték a nemes státusok három követeket, nemes Kornis István, Torma Miklós [Thorma Miklos]¹⁶⁹ és a brassai követ uraiméket, olyan instructióval,¹⁷⁰ hogy a szegény megesett rab úr könyörög alázatosan őexcellenciájának, hogy méltóztassék bár csak emberének, ha magának nem, passust adni, ki által alázatos instantiája által őfelségét hadd supplicálhassa¹⁷¹ mostani megesett állapotjáról.

23^a A tegnapi követek referálták a követséget olyan formán, hogy mikor őexcellenciájához bementek, elkezdették az instructio szerént a dolgot proponálni,¹⁷² generális uram általértvén a dolgot, nem engedte egészen declarálni, hanem azt mondja, csudálkozik bizony rajta, már mennyi ízben a státusok supplicáltak is, búsították is őexcellenciáját, azért tovább ne is búsítsák őexcellenciáját, hanem csak procedáljanak a törvény szerént, post decisionem causae¹⁷³ meglátja őexcellenciája, ha el bocsátja-e, vagy nem őfelségéhez, maga levelét, vagy expressusát,¹⁷⁴ akkor meglátja.

24ta Volt nálom Haller uram, mentünk az ország gyűlésibe. Kisírték fel Bethlen Miklós uramat törvényre. Kegyelme elsőben is megértvén generális uram resolutióját, könyörög mégis azon, hogy tovább is méltóztassék a méltóságos gubernium Istenért mellette instálni, hogy hadd csendesedjék ellene való haragja generális uramnak, mivel a nagy fa is egy vágásban le nem esik, de minthogy generális uram megmondotta, hogy többé az iránt őexcellenciáját ne is búsítsák, nem merik próbálni többször. Az alatt szólította meg director uram. Az incattus úr procuratora szólni akarván, azon kezdi legelsőbben is propositióját, hogy kéri az Istenért is a méltóságos guberniumot és a nemes országot, minthogy akar excipiálni de processu,¹⁷⁵ és akarja azt valami ratiókkal megmutogatni, hogy director uram ellene nem procedálhat, azon ratiókat ne vegye a méltóságos gubernium és a nemes ország különös exceptióknak, mert azokkal a ratiókkal akarja megmutogatni azon exceptióját; úgymint elsőben is director uramnak nem

¹⁶⁸ agnoscál = elismer

¹⁶⁹ Torma Miklós (megh. 1737) Belső-Szolnok főispánja. Kornis István (1680–1741) 1705-től Rabutin mellett hadbiztos, majd guberniumi tanácsos, Küküllő és Fehér vármegye főispánja.

¹⁷⁰ instructio = utasítás

¹⁷¹ supplicál = kérvényt nyújt be

¹⁷² proponálni = előterjeszteni

¹⁷³ post decisionem causae = az ügyben hozott határozat után

¹⁷⁴ expressus = expressz(levél)

¹⁷⁵ excipiálni de processu = kifogásokkal élni a peres eljárást illetően

volt arról őfelségétől speciale mandatum,¹⁷⁶ hogy őkegyelmét evocáltassa,¹⁷⁷ ugyanis az olyan személyt, aki főcancellárius, mint őkegyelme volt, miképpen lehessen őfelsége mandatum nélkül evocáltatni, mert a gubernátori és cancelláriusi tiszteket quae propria et praecise regem concernant talia rex sibi reservat.¹⁷⁸ *Secundo*¹⁷⁹ őkegyelme nem paraszt ember, hanem nemes ember, és semmiképpen meg nem fogtathatott volna amaz articulus szerint: Approbatae Constitutiones Partis 3. Tituli 6. Articulo 3., ahol így írja hogy: Nobilis non nisi legitime citatus et iudice convictus arestáltathatik.¹⁸⁰ Az evocatoria¹⁸¹ sem engedi meg, hogy az a processus is legyen, mert őkegyelmét director uram evocáltatta ad 15^a mensis 9bris Anni 1703. diétara,¹⁸² a pedig régen elmúlt volt már mikor őkegyelmét evocáltatta. és még nyolc holnapja is volt, és így elmúlt időre evocáltatta, mert az evocatoriában is azt írja ad 15^a Mensis 9bris Anno 1703 in dictam et celebratam,¹⁸³ a pedig elmúlt időt jelent. A director ezt megértvén azt mondja, hogy az incattus őkegyelmének több exceptiot egynél nem engedhet, amint a deliberatumban feljebb megvagyon, itt pedig többet is akar erigálni,¹⁸⁴ mert amely dolgokat elészámlála ratióknak mondja, de én¹⁸⁵ azt mondom, hogy nem ratiók, hanem mind a három különös, és ugyan szarvas exceptiók, azt mondja pro rei declaratione,¹⁸⁶ hogy ha már az incattus élne bár csak egyikkel azok közül, és teneálna a causának, considerendálni kellene¹⁸⁷ és így mi szükség volna a többivel élnie az incattusnak; azért ne kívánja, hogy a három közül akármelyiket halassa el. És arra meg felelé az incattus: contendál s azt mondja, hogy csak ratiók és nem különös exceptiók, mert ugyanis, hogy lehessen simpliciter¹⁸⁸ csak azt mondani, hogy nem jó a processus, ha ratiókkal meg nem mutogatja, mert ha egy kosarat valahol felütnek, nem mondhatják kert, csak ha vesszővel meg nem fonják. Ezen kimenvén deliberatum volt: a méltóságos gubernium és a nemes ország azt a három dolgot, melyeket az incattus proponála nem látja ratióknak, hanem inkább egymástól megkülembező, különös exceptióknak, azért válassza el egyiket, akármelyiket, arra a director feleljen meg. Az incattus könyörög, és azt mondja, hogy adjon a méltóságos gubernium és a nemes ország dilatiót, mert

¹⁷⁶ speciale mandatum = külön rendelet

¹⁷⁷ evocal = bíróság elé idéz

¹⁷⁸ quae propria et praecise regem concernant talia rex sibi reservat = melyek részben és egészben a királyt illetik, a király fenntartja magának

¹⁷⁹ secundo = másodszor

¹⁸⁰ Approbatae Constitutiones Partis 3. Tituli 6. Articulo 3., ahol így írja hogy: Nobilis non nisi legitime citatus et iudice convictus arestáltathatik = Approbata Constitutiones 3. rész, 6. cím, 3. cikkely, ahol ez van: nemes ember csak törvény szerinti idézés és bírói elmarasztalás után tartóztatható le. L. MTT, 78.

¹⁸¹ evocatoria = idézés

¹⁸² evocáltatta ad 15^a mensis 9bris Anni 1703. diétara = az 1703. november 15-i országgyűlésre idézte

¹⁸³ in dictam et celebratam = a mondott és véghezvitt

¹⁸⁴ erigál = felállít

¹⁸⁵ Nem egészen egyértelmű, hogy az egyes szám első személy kire vonatkozik: a napló írójára vagy a vádlóra.

¹⁸⁶ pro rei declaratione = a dolog megvilágosítása végett

¹⁸⁷ teneálna a causának, considerendálni kellene = ha érintené az ügyet, figyelembe kellene venni

¹⁸⁸ simpliciter = egyszerűen

addig egyet sem tud szólani, és azt sem mondja, hogy melyiket választja, amíg procuratorival nem consultáldodik iránta. A director contendál, s azt mondja, hogy semmiképpen dilatio nem engedtetik, mert amint a sokat öszve tudta kötni, úgy már tud abból az egy sokból egyet választani. Ezen kimentek. A nemes ország consultáldván erről, beszélítják [a vádlottat], és proponálja méltóságos gubernátor uram, hogy a törvény most semmiképpen dilatiót nem engedne, de ex christiana charitate¹⁸⁹ mégegyszer most megengedik, hogy harmad napig, úgy mint, szombatig haladjon, de akkora úgy készüljen, hogy többször bizony semmiképpen dilatio nem engedtetik, azt pedig tudja meg, hogy ennek a három exceptionak, melyeket most akar erigálni, ketteje volt in foro,¹⁹⁰ hanem a harmadikról, vagy másról gondolkozzék.

26ta Kísírték fel Bethlen Miklós uramat törvényre. Szólította meg director uram. Az incattus procuratora, amely egy exceptióra facultáldott, excipiál, s azt mondja Approbatae Constitutiones Partis 3. Tituli 6. Articulo 3 et Comp[ilatae] Constitutiones Partis 4. Tituli 6. Articulo 1. Nobilis non nisi legitime citatus et iudice convictus arestáltathatik,¹⁹¹ mert ugyanis nemes ember volt őkegyelme és nem elszökő ember, azért megkévánja, hogy eliberáltassék,¹⁹² és úgy akinek ami kereseti vagyon iránta, megfelel. A director contendál, és azt mondja: ez az exceptio in ea parte¹⁹³ semmiképpen nem teneál, és nem élhet véle, mert azon Articulo csak az olyanoknak szól, akik vádoltatnak, és nem in causa compariáldtatnak,¹⁹⁴ de az incattusnak azon veszedelmes munka kezén találdtatott, és méltán megfogattatott a Compilatae Constitutiones Partis 4. Tituli 6. Articulo 1.^{mo}¹⁹⁵ *Secunda*. Ha szintén élni akart volna is ezen exceptióval az incattus, ennek nem most lett volna ideje, amikor is párt vett, exceptiókkal élt, hanem még annak előtte, azért in justitia non datur regressus,¹⁹⁶ ezzel az exceptióval semmiképpen nem élhet. Ezen kimenvén, deliberatum volt, hogy élhet az incattus az exceptiókkal. Incattus ...eret prioribus¹⁹⁷ és azt mondja: citáldván¹⁹⁸ a gubernátori instructiók hatodik punctumát,¹⁹⁹ ahol az vagyon, hogy in criminibus laesae Majestatis perduellionis prodicionis etc., az ilyenekből in foro et iudicibus competentibus convictum et aggravatum curret arestari,²⁰⁰ és eszerént őkegyelmét nem arestáldhatták volna, azért megkévánja, hogy eliberáltassék. A director contendál, és azt

¹⁸⁹ ex christiana charitate = keresztényi könyörületességből

¹⁹⁰ volt in foro = már tárgyaltak

¹⁹¹ L. 180. jegyzet.

¹⁹² eliberáltassék = helyezték szabadlábra

¹⁹³ in ea parte = az ő részéről

¹⁹⁴ in causa compariáldtatnak = tetten érnek

¹⁹⁵ Compilatae Constitutiones 4. rész, 6. cím, 1. cikkely. L. MTT, 315.

¹⁹⁶ in justitia non datur regressus = a törvénykezésben nem adatik felfolyamodás (visszatérés).

¹⁹⁷ eret prioribus = az -eret, a responderet igének a végződése lehet, de a tintafolt miatt olvashatatlan. A szövegösszefüggés alapján azonban jelentése valószínűleg: válaszol az előzőkre.

¹⁹⁸ citál = idéz

¹⁹⁹ punctum = pont

²⁰⁰ in criminibus laesae Majestatis perduellionis prodicionis etc., az ilyenekből in foro et iudicibus competentibus convictum et aggravatum curret arestari = a felségsértés, árulás stb. vétkeiben találdtakat csak az illetékes bírósúlyosbított elmarasztalása alapján lehet letartóztatni. A kormányzónak adott Lipót-féle instrukció kiadása: SZÁSZ, 1833. 409–419.

mondja, hogy semmiképpen az az exceptio nem teneál,²⁰¹ mert az a punctum, melyet az incattus citála, ott nem arról szól, hanem az olyanokról, akik csak vádoltatnak, és nem in facto delicti találatnak²⁰² mint az Incattus, melyet, ha kívánatlik exhibeálok,²⁰³ azonban olvassék tovább, a hatodik punctum ott megmondja, mert az vagyon ott írva, hogy in criminibus laesae Majestatis perduellionis perditionis etc. ac [?] iudicium fuga rei reddatur elusorium vel per eandem publicum malum imminens prius quam suos exerat perniciosos effectus promoveatur potius, quam praepediatur,²⁰⁴ ehhez képest helyesen megfogathattott, azért az az exceptio semmiképpen nem teneál. Az incattus apellál,²⁰⁵ az actor contendál, az incattus azt mondja, hogy a director semmiképpen nem contendálhat az ellen, azt oda írhatja. Ezen kimenvén, a státusok megegyeztek rajta, hogy írják oda, hogy az incattus apellál in ea parte. Actor contendál. Azután az incattus exmissiót kér juxta Approbatae Constistutiones Partis 2 Tituli 1ma Artículo 13. in fine,²⁰⁶ ahol az vagyon, hogy sőt ha országon kívül lakóknak bizonságtételek nélkül szűkölködik az evventus személy²⁰⁷ vagy egyéb ahhoz szükséges dolgokért kívánatlik, azon részekre bocsájtott ember is elbocsájtassék.

A director contendál, és azt mondja, hogy semmiképpen exmissio²⁰⁸ az incattusnak nem engedtetik, még csak rendszerént való is, nem hogy olyan hosszú időre való, juxta App[robatae] Constitutiones Partis 2. Tituli 7. Artículo 1.:²⁰⁹ az árulatásnak vétkeben találatott embernek se processusába, se executiójába semminemű remediumok ne admittáltassa[na]k,²¹⁰ ugyan ott alább meg azt mondja, hogy ha a bírák szükségesnek látják lenni, adassék annyéra való haladék, hogy a mentséget meghozathassa az incattus, mindazonáltal csak annyi időt, hogy a dolog arról a diétáról ki ne menjen, hanem végképpen decidáltassék, itt pedig a dolog világos, és semmi homály benne nincsen, melyre exmissio adattatnék, mert annak idejében exhibeatur²¹¹ és maga sem tagadhatja az incattus, hogy nem maga munkája, és maga keze írása az veszedelmes munka. Én²¹² annak sem látom semmi fundamentumát²¹³ miért kíván olyan lata²¹⁴ exmissiót, holott az a munka

²⁰¹ teneál = fennáll

²⁰² in facto delicti találatnak = tetten érik őket a vétségben

²⁰³ Azaz a vádló, és nem a naplóíró. Exhibeál = bemutat (bizonyítékokat), kifogásokat emel

²⁰⁴ In criminibus laesae Majestatis perduellionis perditionis etc. ac iudicium fuga rei reddatur elusorium vel per eandem publicum malum imminens prius quam suos exerat perniciosos effectus promoveatur potius, quam praepediatur = nehogy elmenekülésével az üggyől kibújjon az ítélet alól, és ezáltal veszélyt jelentsen a közösségre, még mielőtt az ügy veszélyes hatásait semlegesítsenek. A gubernátori instrukció kiadása: SZÁSZ, 1833. 412–413.

²⁰⁵ apellál = fellebbez

²⁰⁶ exmissiót kér juxta Approbatae Constistutiones Partis 2 Tituli 1ma Artículo 13. in fine = az *Approbata Constistutiones* 2. rész 1. cím, 13. cikkely vége szerint kéri, hogy bizonyításra küldjék ki. L. MTT, 43.

²⁰⁷ evventus személy = megesezt személy

²⁰⁸ exmissio = kiküldés (bizonyításra)

²⁰⁹ Approbatae Constistutiones 2. rész, 7. cím, 1. cikkely. L. MTT, 45–46.

²¹⁰ se processusába se executiojába semminemű remediumok ne admittáltassanak = se a peres eljárásban, se az ítélet meghozatalában semminemű segítséget ne adjanak

²¹¹ exhibeatur = a bizonyító iratokat beadatta

²¹² Itt sem egészen világos, hogy az „én” a directorra vagy a napló szerzőjére vonatkozik-e.

²¹³ fundamentum = alap

nem is mehetett volt fel Bécsbe, mégis onnat hozna bizonyosságot reája, ez nem egyéb, hanem csak időhalasztás, azért semmiképpen exmissióra való útja az incattusnak nincsen, nem is adattathatik, ezen kimentenek. Deliberatum volt az, hogy datur exmissio²¹⁵ az eddig bevett szokás és rend szerént, de nem olyan lata exmissio, mint az incattus kívánja, annak idejében pedig mikor ad meritum²¹⁶ szólnak meglátják a bírák ha szükségeses olyan lata exmissio, vagy sem.

28va Izente meg generális uram, hogy ne engedje meg a méltóságos gubernium és a nemes ország Bethlen Miklós uramnak, hogy az orránál fogva hordozza, hanem minél hamarább secundum jura regni procedáljanak²¹⁷ a dologban ellene.

29na Kísírték fel Bethlen Miklós uramat törvényre, szőlította meg director uram. Az incattus procurátora elsőben is könyörög azon, hogy még amely levelet kívántak, kezekhez nem vehették, úgy mint amely levelet a császárnak írtak, azoknak párját, hanem adják kezébe, abból hadd készülhessen, és engedjenek exmissiót az Approbatae Constitutiones Partis 2. Tituli 7. Article 5.²¹⁸ szerént; mire nézve kéri pedig az incattus azt az exmissiót egy néhány punctumokkal, avagy ratiókkal meg akarja mutatni, a nemes országot kéri, hogy engedjék meg, hadd olvassa el azon ratiókat, mert ha azután mondja el, mikor director uram exhibeál, azt fogja mondani director uram, hogy in iudicis non datur regressus. A director azt mondja, hogy semmiképpen most itt exceptióknak helye nincsen, hanem ad meritum kell itt most csak szólni a szombati deliberatum szerént. Ad meritum szolván ugyanazon deliberatum szerént, akkor látják meg a bírák, mikor én exhibeálok aztán, hogy ha szükséges az incattusnak olyan lata exmissio, avagy nem, ezen kimenvén, deliberatum volt az: amint szombaton deliberált a méltóságos gubernium és a nemes ország, most is abban megmarad, hogy a director exhibeáljon, mivel fogja az incattus magát menteni abból, akkor megtetszik, szükséges-e az a lata exmissio azoknak, avagy nem. A director elkezdvén az propositióját, azt mondja: „Méltóságos reg[ium] gubernium,²¹⁹ tekintetes nemes ország! Jóllehet exhibeálandó literariámban és relatoriámban²²⁰ megvadnak jórészént, az incattus uram micsoda úton-módon, és alattomban való practicalásokkal, meg nem gondolván urához, hazájához való kötelességét, akarta az országot őfelsége praejudiciumára²²¹ pogány kezébe ejteni, mely is ha Istennek nagy gondviseléséből ki nem nyilatkozott volna, és azon gonosz munka, avagy projectum, kézben nem akadván, meglőtt volna, melyek is ezen exhibitáim megolvastatván, világosan kitetszenek, annak okáért olvastassék meg és annak utána többet szölok.”²²² Az is kitetszik, hogy csak privatumot²²³ keresett exhibeálván az exhibitákokat. Felolvasák, amellet azt mondja a director, hogy ezekből világosan ki

---

²¹⁴ lata = hosszú

²¹⁵ datur exmissio = adassék haladék

²¹⁶ ad meritum = érdemben

²¹⁷ secundum jura regni procedáljanak = az ország törvényei szerint járjanak el

²¹⁸ Approbatae Constitutiones 2. rész 7. cím, 5. cikkely. L. MTT, 46–47.

²¹⁹ regium gubernium = királyi gubernium

²²⁰ literaria, relatoria = tudósítás, levél

²²¹ praejudicium = kár, sérelem

²²² Itt a naplóíró a director szavait idézi.

²²³ privatum = magánügy (érdek)

tetszik, hogy az Incattus micsoda alattomba való machinatiókot²²⁴ cselekedett ura, hazája, szabadsága, és hüti, s kötelessége ellen, amely veszedelmes és gonosz munka, amint a dolgokból látszik, már pogány kézben is vagyon, mert azt írja a projectumban, hogy kérdjék meg bár a moldovabelieket és a havasalföldieket is, de tudja, hogy mindnyájan javallják: azért ebből világosan kitetszik, hogy azokkal is volt már correspondentiája²²⁵ az incattusnak. Ezen projectummal hazája ellen is vétett, mert a magyar nemzetnek mindenkor szabadságában volt a fejedelem választás, és amint a decretumból világosan kitetszik, az incattus pedig idegen nemzetet akart béhozni fejedelemnek, amely ebben az országban szabad nem volt, még pedig nem más religiójú, hanem református, az is pedig ebben az országban szabad volt, hogy akármelyik valláson valót találjanak a négy recepta religiók közül, arra alkalmas subjectumot²²⁶ fejedelemnek választottak, amint-hogy mind catholicusok, s mind reformátusok voltak fejedelmek Erdélyben. Az országot mind a két imperiumnak tributariussának²²⁷ akarta tenni, Krisztus [Christus] urunk szava pedig, hogy nemo potest duobis servire dominis.²²⁸ Volt itt őfelségének guberniuma, s vagyon gubernátor is, ki az országot igazgassa, nem szükség a fejedelem. A fejedelem pedig az országban haereditarius²²⁹ legyen, boldog Isten! Ha ez úgy lehetett volna, hiszem²³⁰ mindenek szabadságában lettek volna egyszer a más három religióknak, csak azt fogta volna mondani, hogy álljatok ezen vallásomra, ha nem, menjetek ki az országból. Ki mert volna olyan haereditariusnak szólani ellene, hüti s kötelessége ellen cselekedett [volna], mert az van a cancelláriusi instructioknak harmadik punctumában, hogy semmit az ország vagy gubernium consensusa,²³¹ és híre nélkül [a cancellár], csak egy levelet is, nem expediál,²³² és több ehhez hasonló dolgokat nem cselekszik. A director az egész projectum punctumira helyesen replicál.²³³ Az incattus azt mondja: azon exhibitákra most felelni semmit sem tud, mind addig, míg őkegyelmének exmissio nem adattatik maga mentségére való bizonyságoknak meghozatására, melyért Bécsben kell küldeni, mert ugyanis meg kell azt mutatni őkegyelmének, hogy elsőben nem őfelsége ellenségeinek dirigálta²³⁴ azt az írást, hanem őfelsége confederatusainak.²³⁵ *Secundo:* mindenkor szabad, s ezen ratiókkal akarja megmutogatni, hogy nem vétek az őfelsége szolgálainak írni, és azokkal corespondentiát tartani, az őfelsége keze alatt lévő imperiumbelieknek. *Tertia* hogy azt mind őfelségének, s mind a hazának javára írta, és nem veszedelmére. *Quarta* őfelsége megparancsolta azt, hogy az itt való dolgokról gyakorta tudósítsa őfelségét.

²²⁴ machinatio = mesterkedés, fondorlat

²²⁵ correspondentia = levelezés

²²⁶ subjectum = személy

²²⁷ tributarius = adófizető

²²⁸ nemo potest duobis servire dominis = senki sem szolgálhat egyszerre két urat

²²⁹ haereditarius = örökös

²³⁰ Itt az egyes szám első személy véleményem szerint a naplóróra vonatkozik.

²³¹ consensus = egyetértés

²³² expediál = felad, elküld

²³³ replicál = válaszol

²³⁴ dirigál = irányít

²³⁵ confederatus = szövetséges

*Quinto*²³⁶ hogy valamikor még eddig Bécsben volt, mind ott, s mind utjában örökké az haza javát munkálkodta. Ezek iránt való bizonyságokkal akarja magát defendálni,²³⁷ azért megké-vánja az Approbatae Constitutiones szerént, hogy addig való exmissio adatassék. A director contendál. Azt mondja, hogy semmiképpen az incattusnak exmissio nem adatik, mert volt már egyszer exmissiója, és nincs egyéb hátra, hanem feleljen meg az én exhibitáimra,²³⁸ ha nem, megké-vánom, evocatoria relatoriában specificált acquisitionisban convincaltassék,²³⁹ mert világosan exstál²⁴⁰ exhibitám-ban az incattusnak alattomban való veszedelmes machinatiója, és a dologban semmi homály nincsen, amiért olyan lata exmissio adattatnék. Ezen kimenvén, deliberatumok voltak: a nemes ország [a] guberniummal együtt ruminálván a dolgot, olyan homályt nem látnak a dologban, kire olyan lata exmissio kívántatnék, azért procuratorival való consultatióra nyolcad napot engednek, de akkorra úgy készüljen, hogy akkor finaliter a dolognak decidálódni kell,²⁴¹ és tovább nem halad.

31^a Proponáltatta generális uram Acton uram által: értette őexcellenciája minemű hosszas dilatiót engedtek a nemes státusok Bethlen Miklós uramnak, úgy-mint nyolcad napig valót, mely is az ország törvénye szerént semmiképpen meg nem engedtetthetett volna, de a nemes státusok között értett őexcellenciája néme-lyeket, akik nem az őfelsége szolgálatját, vagy a haza törvényének megmaradását, hanem inkább ennek a dolognak praeterálását,²⁴² és az által a halagatás által, ennek a dolognak semmiben való kimenetelit akarják, azért őexcellenciája kéri a nemes státusokat, hogy azt a dolgot tovább ne halagassák, hanem igaz lelkek esméreti szerint, és a haza törvénye szerént, mint őfelségének igaz hívei, azon dolgot finali-ter decidálni igyekezzenek, hogy pedig valamely nyelveskedő embe-rek a nemes státusok közül azt mondanák, aminthogy értett is őexcellenciája olyanokat, hogy erővel adstringálja²⁴³ őexcellenciája őket, hogy Bethlen Miklós uramat condem-nálják.²⁴⁴ Őexcellenciája senkit is nem kételenít arra, hanem kényszerít mindeneket az őfelségéhez való igaz hűségre, és abba való megmara-dásra, annak promo-tiójára,²⁴⁵ igaz lelkek ismételére, és a haza törvényének meg-tartására.

5ta Augusti szólította meg director uram Bethlen Miklós uramot, és azt mond-ja, hogy ennek előtte való exhibitáiban satis superque declarata²⁴⁶ micsoda mun-kát machinált²⁴⁷ alattomba az incattus úr, mely exhibitakot újabban is exhibeál, és ha szükséges lészen újabban is olvastassák fel exhibitáit, melyekből világosan

²³⁶ quinto = ötödször

²³⁷ defendál = véd

²³⁸ Itt az egyes szám első személy a vádlóra vonatkozik. Exhibita = beadvány

²³⁹ evocatoria relatoriában specificált acquisitionisban convincaltassék = az idézőlevélben megírt bizonyítás alapján marasztaltassék el

²⁴⁰ exstál = van, létezik

²⁴¹ finaliter a dolognak decidálódni kell = a dolgot véglegesen el kell dönteni

²⁴² praeterálás = késleltetés

²⁴³ adstringál = kényszerít

²⁴⁴ condemnál = elítél

²⁴⁵ promotio = előmenetel

²⁴⁶ satis superque declarata = eléggé kinyilvánított már

²⁴⁷ machinál = mesterkedik

kitetszik az incattusnak alattomban való veszedelmes munkája, azért megkévánja, hogy az incattus in acquisitione praelegata convincaltassék,²⁴⁸ ha magát azokból ki nem mentheti. Az incattus procurator a azt mondja: „Méltóságos regium gubernium, tekintetes nemes ország, (57a) in recenti memorialékat²⁴⁹ nagyságotoknál az elmúlt alkalmatossággal ad 8^{am} examináltattuk²⁵⁰ volt, inquiráltatván, arról való relatoriánkot exhibeáljuk,²⁵¹ olvastassék meg, amellett penig az incattus úrnak léssen holmi maga mentségére való írása; erőtlenségünket annak szóval való elmondására nem tagadhatjuk, hanem azt is méltóztassék nagyságotok, kegyelmeitek csendesesen meghallgatni.” A relatoriát kezdvén olvasni, elolvasák két követnek, úgmint marosszékieknek, és vízaknaiaknak fassiójakot,²⁵² melyre a director a azt mondja, hogy álljon meg és ne olvassa, mert ott, amint látja, a bírák fassiójakot olvassák, aki pedig bíró, in una eademque causa judex et testis²⁵³ semmiképpen nem lehet senki is, ut habetur Dec[retum] Tri[partitum] prolog in fine,²⁵⁴ azért megkévánja, hogy azon bizonyságokkal semmit az incattus ne doceáltasson²⁵⁵ maga mentségére. Az incattus a azt mondja, hogy ő a kőfált nem eskettethette meg, hanem azokat, akik itt voltanak és ismérték őkegyelemét, azokkal bizonyíthat, ezen kimenvén, deliberatum volt az: Nemo in una eademque causa judex et testis potest esse,²⁵⁶ hanem ha vagyon olyan, aki ezen causában nem bíró, olvastassa el. A relatoriát elolvastatván, annak utána vészen elé két nagy fasciculust,²⁵⁷ egyik magyarul, a másik deákul, egynéhány árkusokból²⁵⁸ állót, melyet soksága miatt ex abrupto²⁵⁹ nem hogy concipiálni,²⁶⁰ de csak még hallgatni is unalmas,²⁶¹ mert felvészi János királyon, és attul fogva minden királyokat, fejedelmeket, azoknak történt dolgokat historice mind béhozza e jelen való időig maga mentségére, és az urak, s a gubernium őfelségének írott leveleit, mely levelekkel nem egyebet, hanem csak gubernátor uramat s engemet²⁶² akar intricálni,²⁶³ és abban a gonosz munkában elegyíteni, melyet alattomban munkálódott, mert annak a projectum iránt való mentségnek csak vestigiumát sem tan-

²⁴⁸ incattus in acquisitione praelegata convincaltassék = a vádlott az említett bizonyítás alapján marasztaltassék

²⁴⁹ in recenti memorialékat = a jelenlegi beadványokat

²⁵⁰ examinál = megvizsgál

²⁵¹ inquiráltatván, arról való relatoriánkot exhibeáljuk = megvizsgálván, az arról szóló beszámolónkat közöljük

²⁵² fassio = vallomás

²⁵³ in una eademque causa judex et testis = ugyanabban az ügyben bíró és tanú

²⁵⁴ ut habetur Dec[retum] Tri[partitum] prolog in fine = ahogy a *Hámaskönyv* előszavának végén található. A *Hámaskönyv* prológusának 13–16. címe foglalkozik a bíró feladataival: *Hámaskönyv*, 43–51.

²⁵⁵ doceál = bizonyít

²⁵⁶ Nemo in una eademque causa judex et testis potest esse = senki ugyanabban az ügyben bíró és tanú egyszerre nem lehet

²⁵⁷ fasciculus = iratsomag, köteg

²⁵⁸ árkus = ív

²⁵⁹ ex abrupto = hirtelen

²⁶⁰ concipiál = felfog

²⁶¹ A „deák fasciculus” a *Considerationes de projecto Columba Noe vocata*. Kiadása: JANKOVICS, 1987. 1290–1299.

²⁶² Itt az egyes szám első személy a napló írójára vonatkozik.

²⁶³ intricál = belekever

gálja²⁶⁴ az a hosszú historiás munka, mert amely projectumot csináltunk volt hárman, gubernátor uram, én és őkegyelme, mi megmutattuk generális uramnak, őexcellenciája nem jóvalotta, nem jóvalván azt mi csak letöttük és nem expediáltuk, azért őkegyelme nekünk békét hagyjon, és azzal a munkával ne obstruscáljon,²⁶⁵ ne is emlegesse, mert itt sok fül hallja, és sokféle magyarazzák. Azt is mondja, hogy őkegyelme második tanácsura volt ebben az hazában őfelségének, és mindenkor szabad urának, fejedelmének tanácsot adni, ha javálja, jó, ha nem, rejiceálja,²⁶⁶ és senki nem controvertálhatja,²⁶⁷ sőt a felségek abban gyönyörködnek ilyen állapotban, és meg is parancsolják, hogy projectáljanak,²⁶⁸ ha tetszik, jó, ha nem, szemére sem vetik, őkegyelme is arra a végre csekeledte; és ha nem tetszett volna őfelségének, nem más, hanem őkegyelme vallotta volna szegyenit. Sok időt foglalna bé annak leírása, melyekkel magát menteni akarja. A más fasciculusban pedig egészen explicálja a projectumnak minden punctumit, és ratióit adja bővebben, mint az a projectumban vagyon, hogy miért kellene így lenni, s miért amúgy.²⁶⁹

A director ezt végig várván, azt mondja, hogy az incattus úr a dolognak azokkal még csak vestigiumát sem tangálja, nem hogy magát mentené, azért inhereál elébbeni allegatiójának,²⁷⁰ és azt mondja, hogy a relatoriában is nincsen egyéb, hanem csak nem mondom, s nem hallottam olyant bizony, akár ezeret találhat, azért mint hogy exhibitámból exstál világosan az incattusnak alattomban való gonosz, veszedelmes machinatioja, mely iránt megkévánja, hogy magát mentse, ha magát mentheti, jó, ha nem, in allegata sua acquisitione condemnáltassék.²⁷¹

Az incattus azt mondja, hogy egyébbel itt most magát nem mentheti, mert hiszen exstál világosan, hogy azt őkegyelme nem gonosz végre csekeledte, mert ha a végre csekeledte volna, nem küldötte volna őfelsége confederatussának, hanem másuva, de annak írta és pacis mediátoroknak,²⁷² aminthogy azt a director sem tagadhatja, azért megkévánja, hogy secundum Alvincziana Resolutionem examináltassék,²⁷³ mert Bécsből és nem másunnat hozhatja meg maga mentségét. A director azt mondja: már arról volt iudicium. Ezen kimenvén, deliberatum volt az: már arról a nemes országnak volt deliberatuma, és azt nem revocálhatja,²⁷⁴ hanem [ha] a maga mentségére való írása, vagy szava vagyon, adja elé, mert a dolog máról el nem haladhat, amint deliberative az elmúlt alkalmatossággal megmondották volt. Kéri azon az úr őkegyelmét és a nemes országot, hogy fordítsák hát azon írást, melyet most elolvastatott magyarul, hadd értsék meg jobban a státusok, holnapig messze nem halad, mert így azt a sok írást lehetlentig meg-

²⁶⁴ vestigiumát sem tangálja = nyomát sem érinti

²⁶⁵ obstruscál = akadályoz

²⁶⁶ rejiceál = visszadob

²⁶⁷ controvertál = kérdésessé tesz

²⁶⁸ projectál = tervet készít

²⁶⁹ Kiadása: JANKOVICS, 1987. 1290–1299.

²⁷⁰ inhereál elébbeni allegatiójának = ragaszkodik előbbi bizonyításához

²⁷¹ in allegata sua acquisitione condemnáltassék = a bizonyítás szerint ítéltessék el

²⁷² pacis mediátoroknak = békeközvetítőknak

²⁷³ secundum Alvincziana Resolutionem examináltassék = az Alvinczi-féle határozat alapján vizsgálják [ki az ügyét]. Az Alvinczi-féle határozat kiadása: SZÁSZ, 1833. 378–391.

²⁷⁴ revocál = visszavon

érteni, elolvastván egyszer. Melyre a gubernium azt mondja, hogy dilatio nem engedtetetik, hanem vegye fel punctatim²⁷⁵ ítélőmester uram, és értesse meg. Ebédre haza menvén, ismét négy óraker felgyűlünk. A nemes státusok scripto tenus votu-mokot beadták a finalis decisio iránt, de az idő elteltén, a deliberatumnak kimondása haladott más napra.

6ta Volt nálam fölöstökömen Kornis Zsigmond [Kornis Sigmond]²⁷⁶ uram és mentünk az országgyűlésben. A méltóságos gubernium ruminálván azon tegnapi scripto tenus beadott votumokat, melyekben a méltóságos gubernium igen nagy scrupulust talált potiori ex parte a regálisták, vármegyék és székely követek votumokban (exceptis Saxonibus),²⁷⁷ olyant tudniillik, hogy a nemes státusok exceptis jam dominis saxonibus nem pro et contra tött allegatiókra voxoltanak,²⁷⁸ hanem egyéb cavillumokat,²⁷⁹ melyek in allegationibus²⁸⁰ nem is említettek, úgymint: az incattus priváltassék ab officio,²⁸¹ a méltóságos gubernium pedig adja opinióját²⁸² a felséges udvarnak az iránt; az Alvincziana Resolutio szerént maga addig az úr tartassék arestomban,²⁸³ míg őfelsége kegyelmesen azon causát decidálja. A méltóságos gubernium kiküldvén Haller István uramat a nemes státusok közé, és proponaltatja, hogy csudálkozva csudálkozik a méltóságos gubernium azon, hogy honnan vették a nemes státusok azt a voxot, melyet beadtak, mert hiszen nem az volt az allegatio, hanem az, hogy ha approbálják-é azon projectumot vagy nem, és absolválják-é²⁸⁴ az incattus urat, vagy condemnálják; erről a kettőről kellett volna voxolni, mert ugyanis micsoda hatalmában vagyon a nemes státusoknak, hogy valakit tisztitől priváljanak,²⁸⁵ az Alvincziana Resolutiót sem hozhatja itt bé, mert recedált²⁸⁶ amellől, mikor az forumát legitimum forumnak esmérte,²⁸⁷ azért a nemes státusok másképpen gondolkozzanak. A nemes státusok emellől nem akarván recedálni, amint votumokat beadták. A méltóságos gubernium praesidens²⁸⁸ Haller István uram által a dolgot miben légyen generális uram előtt declaráltatta, melyre generális uram őexcellenciája azt mondotta, hogy mi szükség volt a nemes státusoknak olyan voxot mondani, mely csak kérdésben sem volt, annál inkább

---

²⁷⁵ punctatim = pont szerint, pontonként

²⁷⁶ Kornis Zsigmond (1677–1731) 1710-től erdélyi kancellár Bécsben, 1713-tól Erdély kormányzója.

²⁷⁷ nagy scrupulust talált potiori ex parte a regálisták, vármegyék és székely követek votumokban (exceptis Saxonibus) = aggályos dolgokat talált főleg a királyi, vármegyei és székely követek szavazataiban, a szászokéban viszont nem

²⁷⁸ a nemes státusok exceptis jam dominis saxonibus nem pro et contra tött allegatiókra voxoltanak = a nemes rendek, kivéve a szász urakat, nem a perbeszédben elhangzott pro és contra érvek szerint szavaztak

²⁷⁹ cavillum = fortély, jogcsavarás

²⁸⁰ in allegationibus = a perbeszédben

²⁸¹ az incattus priváltassék ab officio = a vádlott fosztassék meg hivatalától, azaz Bethlen ne lehessen többé kancellár

²⁸² opinio = vélemény

²⁸³ arestom = fogság

²⁸⁴ absolvál = felment

²⁸⁵ privál = megfoszt

²⁸⁶ recedál = visszalép, lemond

²⁸⁷ mikor a forumát legitimum forumnak esmérte = mikor a peres eljárást törvényesnek ismerte el

²⁸⁸ praesidens = elnök

senki nem allegálta,²⁸⁹ azért kéri a nemes státusokat az őfelségéhez való igaz hűségekre, és e hazának törvényének megtartására, hogy amint már megértették a pro et contra tött allegátiókat, aszerént, akár absolválják, akár condemnálják, tertium non datur;²⁹⁰ sőt azt is mondotta őexcellenciája, hogy Istennek legyen hála, vagyon még kezében annyi fegyver, hogy le tudja szállítani az olyan őfelsége áruleit, inkább is akar, ha tud, magával őfelsége hűségében megmaradni, mint sem hatvan-hetven őfelsége áruleival. Hanem csak finaliter decidálják vel in hanc vel in illam partem.²⁹¹ Ebéd után ismét felgyűlvén a nemes ország, proponálta Haller uram generális uram resolútióját, melyet a nemes ország megértvén, azt mondja (exceptis Saxonibus),²⁹² hogy miképpen lehessen két voxot egymásra mondani, hanem a tegnapi beadott voxokat a méltóságos gubernium adja vissza kinek-kinek, osztán, aki abban akarja hagyni, hagyja abban, aki mást akar, írjon mást. Ezt hallván, Haller uram a méltóságos guberniumnak reportálja²⁹³ aszerént, és tetszik a méltóságos guberniumnak is; hanem holnap cathalógus szerént kit-kit szólítván, mikor voxát beadja, akkor a másikat kiadják, aki pedig a mellett akar maradni, mondja meg, hogy ő mást nem deliberál, hanem annak inhaereál.²⁹⁴

7ma Adták bé újokban a státusok a finalis sententia²⁹⁵ iránt való voxokat a tegnap declaráltatott dolog szerént.

8va Mondatott ki a finalis sententia, mely az volt: a director exhibitáiból, melyeket helyes ratiókkal meg mutogatott a director, micsoda veszedelmes ura, istene s hazája ellen való projectumot munkálódott volt az in causam attractus²⁹⁶ úr, melyet olyan időben munkálódott, mikor a méltóságos gubernium generális urammal 15ta aprilis anni praesentis²⁹⁷ a hazának lecsendesítését munkálódta volna, akkor az incattus hazájának eversiójára,²⁹⁸ urának praejudiciumára, olyan munkát munkálódott alattomba, kiáltal az országot a pogány nemzetnek tributáriussának²⁹⁹ akarta tenni, és azon munkát nem őfelségének dirigálta,³⁰⁰ amint missilis leveléből kitetszik, hanem más nemzet kezében, mely több veszedelmes munkái is azon projectumból, ezekhez hasonlók, világosan kitetszenek, azért az incattus in acquisitione directoris hoc est ammissione capitis et omnium bonorum, tam mobilia quam immobilia convincáltatik.³⁰¹

---

²⁸⁹ allegál = érvel, bizonyít, peres eljárásban előad

²⁹⁰ tertium non datur = harmadik lehetőség nincs

²⁹¹ finaliter decidálják vel in hanc vel in illam partem = hozzanak vagy ilyen vagy olyan végleges határozatot

²⁹² exceptis Saxonibus = kivéve a szászokat

²⁹³ reportál = jelent

²⁹⁴ mást nem deliberál, hanem annak inhaereál = nem dönt másképp, hanem ragaszkodik az előbbi szavazatához

²⁹⁵ finalis sententia = végső ítélet

²⁹⁶ in causam attractus = a perbe fogott

²⁹⁷ 15ta aprilis anni praesentis = ez év április 15-én

²⁹⁸ eversio = felfordulás

²⁹⁹ tributárius = adófizető

³⁰⁰ dirigál = irányít, (küld)

³⁰¹ az incattus in acquisitione directoris hoc est ammissione capitis et omnium bonorum, tam mobilia quam immobilia convincáltatik = a vádlott a vádló perbeszéde alapján fővesztésre, valamint ingó- és ingatlan vagyonának elkobzására ítéltetik

Incattus appellált cum tota sua serie et processu ad Sacram Maiestatem, actor contendit.³⁰² Az incattus azt mondja: látom, hogy director uram contendál az én apellációm iránt, de őkegyelme az ellen nem contendálhat, mert világos decretális locus extál arról, hogy az apellációk transmittáltassanak:³⁰³ Decr[etum] Trip[ar-titum] Partis 3. Punct[i] 11. item Punct[i] 3. Tit[ulij] 10. Approbatae Constitutiones Partis 4. Artículo 25. az Alvincziana Resolutionem Puncti 4. Disp[osi-tionis] 4.³⁰⁴ azt tartja, hogy az ilyen nagy causáknak decisióját³⁰⁵ a király őfelsége magának tartja, azért director uram ellene semmiképpen nem contendálhat. A director azt mondja, hogy azokban a transmissiókról írt locusokban Decretum Partis 3. Tituli 15. versus 11. excipiáltatnak causae criminales,³⁰⁶ az olyanokról vagy a gubernátori instructióban Inst[ructio] Guber[natoris] Puncta 6,^{ta} hogy ne iudicium fuga rei reddat elusorium licitum illi sit cum intimo consilio de executione praevidere publicae salutis.³⁰⁷ Az Approbatae Constitutionibus semmi közti nincsen a secunda parsnak az 4ta parsszal, ahol az árultatásról szól: Approbatae Constitutiones Partis 2. Tituli 7. Artículo 1. ez pedig criminalis causa, mert in facto delicti tanáltatott,³⁰⁸ az incattusnak kezén találtatott azon veszedelmes munka; bezzeg más volna, ha két, vagy három esztendővel nyilatkozott volna ki a dolog, de itt in facto delicti találtatott, azért semmiképpen nem transmittál-tatik. Ezen kimenvén, arról való deliberátumot halasztották arra, hogy négy óraker ki-ki a státusok közül scripto tenus adják bé votumokat. Mentünk egész guberniumastól generális uramhoz. Ebéd után 4 óraker a votumakat beadták az apellációval.³⁰⁹

13ta Proponáltatta a méltóságos gubernium Haller István uram által, hogy jó emlékezetiben lehet a nemes országnak miben decidálódott törvénye az incattus úrnak, melyet aztán az incattus úr apellált cum tota sua serie et processu őfelsége eleibe, de a méltóságos guberniumot Isten oltalmazza attól, hogy őfelsége elől elrekszék, csak hogy a fejedelmek idejében is, mikor valamely nemes embert,

³⁰² incattus appellált cum tota sua serie et processu ad Sacram Maiestatem, actor contendit = a vádlott az egész peres eljárást illetően őfelségéhez fellebbezett, a vádló nem adott helyt a fellebbezésnek

³⁰³ világos decretális locus extál arról, hogy az apellációk transmittáltassanak = világos törvényi hely van arról, hogy a fellebbezések továbbküldessenek

³⁰⁴ *Hármaskönyv*, 3. rész, 11. pont; 3. pont 10. cím. L. *Hármaskönyv*, 391.; 393. *Approbata Constitutiones*, 4. rész, 25. cikkely. L. MTT, 180. Az Alvinczi-féle határozat 4. pont, 4. határozat. L. SZÁSZ, 1833. 380–381.

³⁰⁵ decisio = döntés

³⁰⁶ transmissiókról írt locusokban Decretum Pars 3. Tituli 15. versus 11. excipiáltatnak causae criminales = a továbbküldendő [fellebbezésekről] szóló részekben (*Hármaskönyv* 3. rész 15. cím, szemben a 11. címmel) kivételt képeznek a bűnügyek

³⁰⁷ ne iudicium fuga rei reddat elusorium licitum illia sia cum intimo consilio de executione praevidere publicis salutis = nehogy elmenekülésével az üggyől kibújjon az ítélet alól, de a császárnak jogában áll úgy dönteni, hogy a közjó érdekében felmenti őt

³⁰⁸ Approbatae Constitutionibus semmi közti nincsen az secunda parsnak az 4ta parsszal, ahol az árultatásról szól: Approbatae Constitutiones Partis 2. Tituli 7. Artículo 1. ez pedig criminalis causa, mert in facto delicti tanáltatott = az *Approbatae Constitutiones* második részének semmi köze sincs a negyedik részhez, ahol az árultatásról van szó, ez pedig bűnügy, mert a vádlottat tetten érték

³⁰⁹ apelatio = fellebbezés

főrendet, vagy urat notára kerestek,³¹⁰ és megnotáztak, annak sententiáját az ítélőmesterek concipiálván a fejedelemnek felvitték, s remonstrálták; állott az után az olyan megsententiázott embernek mind élete, s mind halála a fejedelem gratiájában, ehhez képest talám a nemes státusok közül most is sokan nem értették a méltóságos gubernium ez iránt való voxát, kivált az olyanok, akik azt mondják, hogy cum tota sua serie et processu transmittáltassék. A méltóságos gubernium voxá az volt, hogy a sententiát írják meg, és remonstráltassék őfelségének, álljon az őfelsége kegyelmességiben mind élete, s mind halála, és jovai, mert ugyanis, ha cum tota sua serie et processu transmittáltatik, ki térsen ott törvényt őfelségének; újabban azért a nemes státusok szálljanak magukban, és ezt jól megértvén series szerint beszólíttatnak, aki mást akar mondani, mondjon, aki pedig elébb beadott voxá mellett akar maradni, mondja meg, hogy ő most is annak inhaereál, amit megírt már, csak hogy a méltóságos gubernium se Isten, se emberek előtt oka ne légyen, akit mi talál miatta. A nemes státusok instálnak azon, hogy most ex abrupto hozzá nem szólhatnak, hanem haladjon négy órára, akkor ki-ki írásban adja bé, akár szóval mondja meg a maga voxát. A méltóságos gubernium megengette.

14ta Kísirtek fel Bethlen Miklós uramat. Mondotta ki az ítélőmester a deliberátumot az apellatio iránt, mely ez volt: Deliberatum. Apellatio non admittitur sed sint tempore .....[tintafolt miatt olvashatatlan] sententiam remonstrarunt hic et nunc super hoc sententia remonstrabitur et submittitur gratiae Suae Majestatis.³¹¹ Az incattus úr könyörög, és azt mondja, hogy ugyanis ha cum tota sua serie nem transmittáltatik, hogy tud őfelsége abból a sentenciából judicálni,³¹² és ha embere nem létszen ott, aki őfelsége lábaihoz boruljon, ki szól mellette, mert ha cum tota sua serie et processu transmittáltatnék, úgy láthatná meg pro et contra őfelsége is a dolgokat, mint folytak; hanem méltóztassék a méltóságos gubernium és a nemes ország őfelsége előtt életéről instálni, és generális uram előtt is emberének felbocsátása iránt, őfelségéhez is passus iránt; és adott a religióknak külön-külön instantiát, hogy őfelsége előtt instáljanak mellette, ezen kimenvén, a méltóságos gubernium és a nemes ország megegyezett azon, hogy őfelsége előtt instálnak, és generális uram is passus iránt, és az jószági [!] is contentálván a creditorokat:³¹³ ahova adós volt, ami marad és fiscusra³¹⁴ szállana, nem másnak, hanem a gyermekinek maradjon, a sentenciában pedig minden pro et contra tött allegatiók summatim meg létszenek,³¹⁵ abból őfelsége meglátja.

³¹⁰ notára kerestek = megvádoltak, bepereltek

³¹¹ Deliberatum. Apellatio non admittitur sed sint tempore .....[tintafolt miatt olvashatatlan] sententiam remonstrarunt hic et nunc super hoc sententia remonstrabitur et submittitur gratiae Suae Majestatis = határozat: a fellebbezést nem küldik tovább, csak az itt és most született ítéletet terjesztik elő és ajánlják őfelsége kegyelmébe

³¹² ha cum tota sua serie nem transmittáltatik, hogy tud őfelsége abból a sentenciából judicálni = ha a per teljes anyagát nem küldik fel, hogyan tud őfelsége csak az ítélet alapján döntést hozni

³¹³ contentálván a creditorokat = kielégítve a hitelezőket

³¹⁴ fiscus = államkincstár

³¹⁵ pro et contra tött allegatiók summatim meg létszenek = a pro és kontra elhangzott bizonyítékok vázlatosan meglesznek

24ta Praesidens Haller István uram proponálta, hogy emlékezhetik a nemes ország reá, miben determinálódott³¹⁶ a Bethlen Miklós uram dolga, azért régen a fejedelmek idejében bevett szokása s törvénye volt az e nemes hazának, hogy az olyan notára keresett, s meg sententiázott embernek sentenciáját megírván, az ítélőmester által remonstráltatott a fejedelemnek, annak utána állott a fejedelem gratiájában élete és halála a meg-sententiázott embernek, így azért most is, aminthogy úgy vagyon értésére a méltóságos guberniumnak, hogy generális [uram] őexcellenciája e hazában őfelségének plenipotentiarius³¹⁷ generálisa, ezen Bethlen Miklós uram sentenciáját a két ítélőmester, Henter Ferenc [Henter Ferencz] és Simonyi Mihály [Simonyi Mihaly] uramék őexcellenciájának raportálják, remonstrálják, mit kellessék pedig amellet szolaniok őkegyelmének, generális uram előtt, arról a nemes ország discouráljon.³¹⁸ Tetszett a nemes országnak, hogy mindenik natióból két-két becsületes embert, úgy a regalisták közül is, kik a méltóságos guberniumban menjenek bé, együtt azon dologról a méltóságos guberniummal discouráljanak és concludáljanak.³¹⁹ Kik is bémenvén discouráltak, s concludáltak, mely conclusumot³²⁰ praesidens uram kivivén a nemes ország közéz, elolvastatta, mely is ez volt: hogy mikor az ítélőmesterek felmennek generális uramhoz a sentenciával, ezt mondják: „E nemes hazának eleitől fogván a fejedelmek idejében bevett szokások és törvények volt az, hogy mikor a haza meg-sententiázott ilyen notára keresett embert ily causában, annak sentenciáját megírván két ítélőmester által, a fejedelemnek remonstrálták, és az után állott a fejedelem gratiájában élete és halála. Ehhez képest most is a méltóságos gubernium és a nemes ország ezen Bethlen Miklós uram sentenciáját tartoznék őfelségének remonstrálni, de a mostani conjuncturák³²¹ ezt nem engedik, azért amennyiben a méltóságos gubernium és a nemes ország értette, őexcellenciája e hazában őfelségének plenipotentiarius generálisa, és egyszersmind igaz híve is, kihez képest a méltóságos gubernium és a nemes ország ezen Bethlen Miklós uram sentenciáját őexcellenciájának felküldötte, hanem ha lehet, és a mostani conjuncturák engedik, őfelségének remonstrálja, küldje fel őexcellenciája, ha pedig nem lehet, álljon az őexcellenciája gratiájában, mit cselekszik véle.” Proponálta a méltóságos gubernium azt is, hogy amint a nemes ország a finalis sentenciának kimondásakor ígirt volt magát, hogy instál generális uram előtt életének megmaradása iránt, emberének és az által maga mentségének felbocsátása iránt őfelségéhez, most válasszának követeket, és egyszersmind küldjék fel őexcellenciájához instálni. Választott a méltóságos gubernium és a nemes ország követeket generális uram őexcellenciájához a feljebb megírt instantiának declarálására, úgymint a méltóságos gubernium és a regalisták részéről Teleki László uramat, a vármegyéről Pernyeszi Zsig-

---

³¹⁶ determinálódott = végződött

³¹⁷ plenipotentiarius = teljhatalmú

³¹⁸ discourál = tárgyal

³¹⁹ concludál = határoz

³²⁰ conclusum = határozat

³²¹ conjunctura = körülmény

mond [Pernyeszi Sigmond]³²² uramat, a székelységről Kornis Zsigmond [Kornis Sigmond] uramat, a szászszágról a brassai követet.

1ma 7^{bris} Referálván³²³ a Bethlen Miklós uram sententiájára generális uramnak tött választát, mely ez volt, hogy a méltóságos guberniumnak őfelsége szolgálatjában való szorgalmatosságát és őnagyságához való affectióját³²⁴ igen kedvesen vette, még nem tudja a sententiában mi vagyon, hanem megolvastatja, és valami az őfelsége e hazában lévő szolgálatját nézi, és a haza törvényének megtartását illeti, a tevő léssen. Ugyan ezen válaszak volt a státusok követinek is.

10ma 9^{bris} Anni praesentis reggeli négy órakor rosszul kezdvén lenni az úr, Apor István [Apor Istvan] uram 4 órakor kimúlt csendesen e világból.

---

³²² Pernyeszi Zsigmond (megh. 1720 után), 1686-ban bécsi követ, a marosszéki iskolák és a református egyház kurátora. Rhédey Júlia, Bethlen Miklós második feleség, a Pernyeszi családnál nevelkedett, így került szorosabb kapcsolatba Bethlennel is.

³²³ referál = beszámol

³²⁴ affectio = jóindulat

Rövidítések és irodalomjegyzék

- BÍRÓ
1930 BÍRÓ Vencel: Gróf Apor István naplója bécsi útjáról. In: *Erdélyi Múzeum*, 1. (1930). 139–154.
- 1935 BÍRÓ Vencel: *Altorjai gróf Apor István és kora*. Kolozsvár, 1935.
- CSEREI
1983 CSEREI Mihály: *Erdély históriája 1661–1711*. Kiad. Bánkúti Imre. Budapest, 1983. (*Bibliotheca Historica*)
- GYÁRFÁS
1924 GYÁRFÁS Elemér: *Bethlen Miklós kancellár*. Dicsőszentmárton, 1924.
- JANKOVICS
1987 *Bethlen Miklós levelei*. Kiad. és jegyz. JANKOVICS József. Budapest, 1987. (*Régi Magyar Prózai Emlékek*, 6/1–2)
- 1999 JANKOVICS József: *Ex Occidente.. (A 17. századi magyar irodalom európai kapcsolatai)*. Budapest, 1999. (*Régi Magyar Könyvtár, Tanulmányok*, 3.)
- JUHÁSZ
1945 JUHÁSZ István: *Bethlen Miklós politikai pere*. Kolozsvár, 1945.
- KÖPECZI
1973 Rabutin emlékirata. In: *Rákóczi tükrök*. Vál. és szerk. KÖPECZI Béla–R. VÁRKONYI Ágnes. Budapest, 1973, I. köt. 256–304.
- LUKINICH
1906 LUKINICH Imre: Gróf Bethlen Miklós bécsi fogságáról. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 15. (1906) 80–93.
- 1927 LUKINICH Imre: *A bethleni gróf Bethlen család története*. Budapest, [1927].
- MAGYARI
1983 WESSELÉNYI István: *Sanyarú világ* I. köt. Kiad. MAGYARI András. Bukarest, 1983.
- P. SZATHMÁRY
1891 P. SZATHMÁRY Károly: Gróf Bethlen Miklós tragoediája. In: *Történelmi Tár*, 1891. 1–60.
- R. VÁRKONYI
1954 R. VÁRKONYI Ágnes: A Rákóczi-szabadságharc kibontakozása Erdélyben. In: *Századok*, 78. (1954) 34–78.
- 1999 R. VÁRKONYI Ágnes: *Századfordulónk*. Budapest, 1999. (*Ligt Könyvek*)
- TORMA
1887 Torma Károly: Két nevezetes okiratgyűjtemény nyomai. (Adalékok Bethlen Miklós és Bethlen Elek életéhez). In: *Századok*, 21. (1887) 348–354.

V. WINDISCH

1980

BETHLEN Miklós: Élete leírása magától. In: *Bethlen Miklós és Kemény János művei*. Kiad. V. WINDISCH Éva. Bp., 1980. 403–1215 (oldalszám) (*Magyar Renekírók*)

ZIEGELHAUER

1869

ZIEGLAUER, Ferdinand: *Harteneck, Graf der sächsischen Nation und die siebenbürgische Parteikämpfe seiner Zeit 1691–1703*. Hermanstadt, 1869.